O'zbekiston adabiyoti va san'ati

ЎЗБЕКИСТОН АДАБИЁТИ ВА САНЪАТИ · Haftalik gazeta • 1956-yil 4-yanvardan chiqa boshlagan • 2002-yil, 3-may • N 18—19 (3654)

МАНГУ ЯШАР ЭЗГУ ХОТИРА

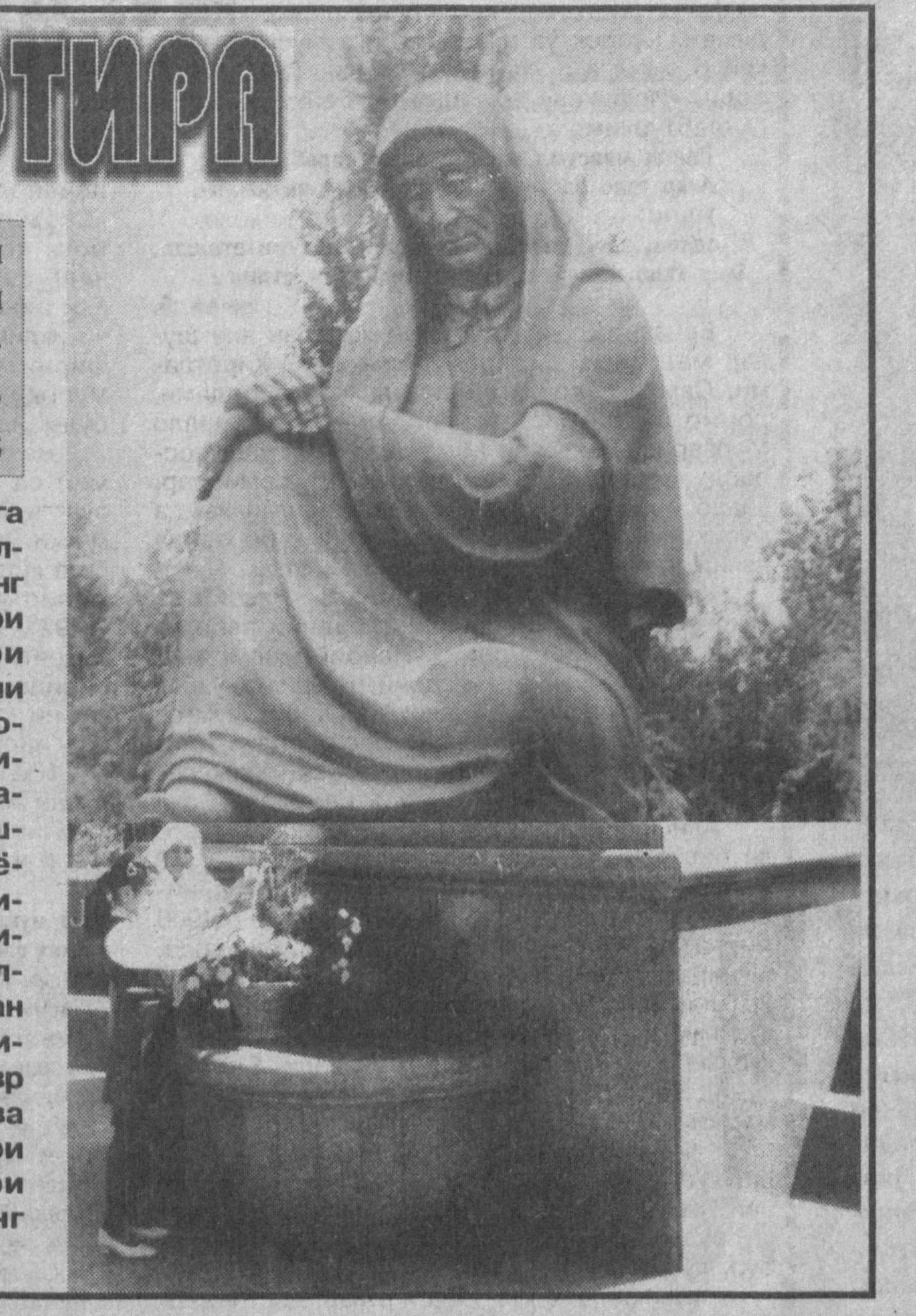

Хотира деганда биз бу фоний дунёдан ўтган аждодларимизни эслаш, уларнинг чироғини ёқиб, эзгу ишларини давом эттиришни тушунамиз. Бу халқимизга хос азалий фазилатдир.

Ислом КАРИМОВ

Халқимизга хос жуда кўплаб азалий қадриятлар, эзгу фазилатлар истиқлол йилларидагина ўзининг чинакам мазмун-моҳиятига эга бўлди ва ҳаётимиздан кенг ўрин олди. Ҳар йили 9 майни Хотира ва Қадрлаш куни сифатида нишонлаш, ўтган азизларимизни, иккинчи жаҳон урушида фашизмга қарши курашган оталаримизнинг муқаддас хотираларини ёд этиш халқимизнинг улуғ қадриятларидан бирига айланди.

Халқимиз турмуш тарзига сингиб бораётган ана шундай қутлуғ анъаналарнинг ёш авлод тарбиясига кўрсатадиган маънавий таъсири беқиёсдир. Зотан, халқимиз «Бирни кўриб фикр қил, бирни кўриб зикр қил», дейди. Қуш уясида кўрганини қилади, деган ҳикматомуз гап ҳам бор. Урф-одатларимиз, янгидан шаклланаётган удумларимиз ҳаётимиз мазмун-моҳиятининг теран ифодасидир. Бундай удумларимиз орасида ўтганлар ёдини эъзозлаш, кексаларнинг қадр-қимматини баланд кўтариш барчамизнинг зиммамиздаги инсоний бурчимиздир.

Ватанимиз тарихида ёрқин из қолдирган чинакам юртпарвар миллат ўғлонлари — миллий қаҳрамонларимиз, тенгсиз саркардаю буюк алломаларимиз хотираси бизни ана шундай бурчга масъул этади. Зеро, Миллат ва Халқ хотирасининг бу улуғвор тимсоллари келажагимиз эгалари бўлган ёш авлод йўлини ёритиб турадиган муборак маёқдир. Юртбошимиз кўп бора таъкидлаганларидек, замондошларимиз қалбида, дунёқарашида иймону эътиқоднинг барқарор бўлиши, миллий ғоя ва миллий тафаккурнинг теран илдиз отиши истиқлолимиз самараси, янги давр ҳақиқатидир. Хотира ва Қадрлаш куни сингари умумхалқ тадбирлари мана шу ҳақиқатнинг тантанасидир.

МУСАВВИР ВА ДАВР

Бугунги ўзбек санъатини ва унинг жаҳон миқёсидаги ютуқларини рассомларимиз фаолиятисиз тасаввур этиш мушкул. Зеро, ҳозир дунёнинг исталган мамлакатидаги машҳур музейлар ва кўргазма залларида, шахсий коллекцияларда ўзбек рассомининг асарини учратишимиз мумкин. Халқаро миқёсда ўтаётган кўплаб нуфузли танловларда рассомларимизнинг ишлари асосий совринларга лойиқ топиляпти.

Президентимиз Фармонига биноан 1997 йили Бадиий академия ташкил этилганидан кейин Бадиий ижодкорлар уюшмаси ва унинг аъзолари фаолияти янада жонланди. Ўтган беш йил давомида уюшма сафи кенгайиб, уч юзга яқин аъзога эга бўлди. Қувонарлиси шундаки, уларнинг аксариятини ёшлар ташкил қилади. Уюшма аъзоларининг асосий вазифалари миллий тасвирий санъатимиз анъаналарини давом эттириш, қадриятларимизни тиклаш, халқимизнинг юксак савиядаги санъат асарларига бўлган эҳтиёжини қондиришдан иборат.

Бадиий академия юқори даражадаги профессионал кўргазмалар ташкил қилиш, илмий тадқиқот ва тарғибот ишларини олиб бориш ва малакали бадиий таълимни шакллантиришда муайян ютуқларни қўлга киритди.

Бадиий ижодкорлар уюшмасининг III умумий йиғилишида уюшманинг 1997-2001 йиллардаги фаолияти ва истиқбол режалари хусусида маъруза қилган Бадиий академия раиси Турсунали Қўзиев бу ҳақда батафсил ахборот берди. Албатта, рассомларнинг ижтимоий муаммоларини ҳал этиш, ижодий устахоналар ажратиш, кўргазмалар савиясини кўтариш борасида ҳали қилинадиган ишлари кўп.

—Истиқлолнинг ўн йиллиги мобайнида юртимизда жуда катта ўзгаришлар юз берди, — деди ўз сўзида Президентнинг Давлат маслаҳатчиси ўринбосари А.Мелибоев. — Муҳим ижтимоий аҳамиятга эга иншоотлар, йўллар, корхоналар қуриб битказилди. Уларни юртимизнинг фидойи кишилари, замонамиз қаҳрамонлари бунёд этдилар. Лекин уларнинг қиёфаси тасвирий санъат, ҳайкалтарошлик ва бошқа ижод турларида камроқ кўзга ташланаётир. Рассомларимиз оддий, кундалик ишларимизни ҳам, бугунги фидойи кишиларимиз қиёфасини ҳам келажак учун муҳрлаб қолдиришлари зарур.

Йиғилишда дастгоҳли ҳайкалтарошлик асарлари кўргазмаларда деярли кўринмаётгани, манзаравий боғ ҳайкалтарошлиги тури камайиб кетганлиги, санъатшуносларнинг фаоллигини ошириш зарурлиги ҳам қайд этилди. Тасвирий санъатга доир мақолалар «Санъат» журнали саҳифаларида қолиб кетаётир, бошқа нашрларда санъатшуносларнинг чуқур таҳлилий мақолалар билан чиқишлари кам кўзга ташланади.

Йиғилишда сўзга чиққан уюшманинг рангтасвир, ҳайкалтарошлик, маҳобатли рангтасвир, дизайнерлар шўъбалари раислари, уюшманинг Қорақалпоғистон, Самарқанд бўлимлари раҳбарлари шу сингари масалалар хусусида фикр юритдилар.

Йиғилишда Бадиий ижодкорлар уюшмаси ҳайъати ва кенгаш аъзоларининг янги таркиби сайланди, навбатдаги ишлар режаси белгилаб олинди. Уюшманинг фаол аъзоларига Бадиий академиянинг олтин ва кумуш медаллари ҳамда дипломлари топширилди.

Г.УМАРОВА

ХОРАЗМДА УЧРАШГУНЧА...

Ёш спортчилар Фарғонадан кета туриб, бир-бирлари билан шундай хайрлашдилар. Демак, умумий ўрта таълим мактаблари ўқувчиларининг «Умид ниҳоллари» республика спорт ўйинларининг навбатдагиси Хоразмда бўлади...

Фарғонада эса улар илк бор учрашдилар. Қуёшли водийдаги бу кўркам шаҳар бир ҳафта ёшлик ва шижоат байрами нафаси билан яшади. Республикамиз мактабларида таълим олаётган икки мингга яқин ўсмирлар бу ерда спортнинг ўн бир тури бўйича ўзаро беллашдилар. Лекин муҳими бу эмас. «Кичик олимпиада» деб ном олган ушбу мусобақаларнинг барча босқичларида мамлакатимиз мактаб ўқувчиларининг 90 фоизга яқини иштирок этди. «Умид ниҳоллари» финал ўйинларига тайёргарлик жараёнида бутун мамлакатимизнинг барча мактабларида ўқувчиларнинг спорт ва жисмоний тарбия билан шуғулланишига имкон яратилди. Кўплаб янги спорт иншоотлари – стадионлар, теннис кортлари, волейбол майдончалари қурилиб, мавжудлари таъмирдан чиқарилди.

Бевосита мусобақаларга тўхталадиган бўлсак, у жуда юксак савияда ўтди. Буни мутахассислар ҳам, мусобақа иштирокчилари ҳам бир овоздан таъкидлашди. Беллашувлар келажакда мамлакатимиз шарафини Олимпиада ўйинларида, жаҳон ва Осиё биринчиликларида ҳимоя қила оладиган, байроғимизни баланд кўтарадиган спортчилар кўп эканлигини кўрсатди. Энг асосийси, юртимизнинг турли бурчакларида яшовчи ўқувчи-спортчилар бир-бирлари билан танишиб, дўстлашдилар.

Мусобақалар якунида ғолибларга мукофотлар топширилди. Умумжамоа ҳисобида Тошкент шаҳри спортчилари биринчи ўринни эгаллади. Уларга энг шарафли мукофот – Президент Ислом Каримов табригининг асл нусхаси, «Дамас» автомобили ҳамда биринчи даражали диплом топширилди. Иккинчи ўринга сазовор бўлган Фарғона вилояти жамоасига «Дамас» автомобили ва иккинчи даражали диплом, учинчи ўринни қўлга киритган наманганликларга компютерлашган кичик босмахона ва учинчи даражали диплом берилди.

Мукофотларни Ўзбекистон Республикаси Президентининг Давлат маслаҳатчиси Т.Рисқиев, Бош вазир ўринбосари Ҳ.Кароматов, Фарғона вилояти ҳокими А.Отабоев, Халқ таълими вазири Р.Жўраев, Давлат жисмоний тарбия ва спорт қўмитаси раиси Б.Маҳситов топширди.

«Умид ниҳоллари» мусобақалари давомида ёш спортчилар сўлим Фарғонанинг гўзал табиати, дилкаш ва меҳмондўст одамлари билан яқиндан танишдилар. Вилоятнинг турли шаҳар ва қишлоқлари, маҳаллаларида бўлиб ўтган учрашувлар, куй ва қўшиқ, шеърият кечалари, дискотекалар ўқувчилар қалбида умрбод муҳрланиб қолди.

Яна бир гап. Тошлоқ туманининг Қалача қишлоғида «Умид ниҳоллари» боғи ташкил этилди. Бу боққа мусобақа иштирокчилари ўз қўллари билан кўчат экдилар. Зеро, умид билан экилган ниҳол, эрта-индин, албатта, мева беражак.

НАФИС САНЪАТ КЎРИГИ

Ўзбекистон ва Эрон жаҳон маданиятида ўзига хос муносиб мавқега эга. Бадиий ижоднинг миниатюра санъати эса икки мамлакат маданий ҳаётида азалдан алоҳида эъзоз топиб келаётир. Юртимизнинг миниатюра усталари — Усто Мўмин, Сиддиқий, Чингиз Аҳмаров ва бошқа рассомлар ижодида Камолиддин Беҳзод услубига хос миниатюра анъаналари давом эттирилганини кузатиш мумкин. Истиқлол йиллари эса бизда миниатюра санъатининг чинакам тикланиш ва ривожланиш даври бўлди дейиш мумкин. Бу даврда миниатюра жанрида Ш.Муҳаммаджонов, М.Холматов, А.Йўлдошев, Ш.Шоаҳмедов, А.Турсунов, У.Қосимов каби ижодкорларнинг диққатга сазовор асарлари юзага келди. Бу асарлар бугун чет эллардаги санъат мухлисларининг ҳам таҳсинига сазовор бўлаётир.

Ҳозир жаҳонда энг нафис санъатлардан бири бўлган миниатюрага қизиқиш кучайди. Яқинда Ўзбекистон Бадиий академиясининг кўргазмалар залида очилган Ўзбекистон ва Эрон миниатюра санъати асарларининг биринчи кўргазмаси буни яна бир бор исботлади. Кўргазмада юртимизда миниатюра санъатига катта ҳисса қўшган Чингиз Аҳмаров ва унинг шогирдлари асарлари билан бирга Эрон замонавий миниатюра санъатида катта ютуқларни қўлга киритаётган Меҳрзамон Фаххор Мунфарид, Нунаркор, Амир Тахмосбизаодех каби санъат усталарининг асарлари намойиш этилмоқда.

Бадиий академиянинг Санъатшунослик илмий-тадқиқот институтида икки давлат ҳамкорлигида ташкил этилган кўргазмага бағишлаб илмий конференция ўтказилди. Анжуманда қадимий ва замонавий миниатюра санъатининг ўзига хос қирралари хусусида бир қанча қизиқарли маърузалар тингланди.

30 апрел куни Бадиий академияда бўлган матбуот конференцияси Ўзбекистон — Эрон миниатюра санъатининг биринчи кўргазмасига бағишланди. Анжуманда дипломатик корпус вакиллари, Ўзбекистондаги Эрон элчихонаси ходимлари, рассомлар, санъат мухлислари иштирок этдилар. Йиғилганлар кўргазмага қўйилган асарлар, замонавий миниатюра санъатининг тараққиёт йўллари хусусида ўз фикрларини билдирдилар.

Н.ЖАББОРОВА

НИҲОЛЛАР ФЕСТИВАЛИ

Маълумки, 1999 йилдан бошлаб республика олий ўқув юртлари талабаларининг «Ниҳол» театр санъати фестивали ўтказиб келинмоқда. Бу йилги учинчи фестивал 23-27 апрел кунлари Миллий университетнинг маданият саройида бўлиб ўтди.

Фестивалда турли олий ўқув юртларидан 22 жамоа қатнашди. Кўрикка тақдим этилган асарлар орасида Самарқанд давлат университети жамоасининг буюк маърифатпарвар Муҳаммадхўжа Беҳбудий ҳаёти ва фаолиятини акс эттирган «Беҳбудий» (Б.Исломов асари), илк бор фестивалда иштирок этган Қирғизистон Республикаси Ўш давлат университетининг XIX асрнинг ҳассос шоираси Самарбону ижоди ва ҳаётини ёритган «Самарбону» (С.Ҳошимова), Урганч давлат университетининг «Шоҳсанам қиссаси» (М.Курязов асари) асарлари алоҳида ажралиб турди.

Намойиш этилган асарларнинг аксарияти замонавий мавзудалиги билан барчани қувонтирди. Айниқса, талабалар ҳаётидан олинган «Хазон бўлган умр» (Санъат институти), «Ўч» (Тошкентдаги 2-тиббиёт институти), «Адашганлар» (Нукус давлат университети), «Оқ ажал» (Бухоро тиббиёт институти) спектакллари томошабинлар томонидан қизғин кутиб олинди.

Фестивал якунида «Шоҳсанам қиссаси» (Хоразм) спектакли биринчи ўринга, «Тўйлар муборак» (ЎзМУ), «Беҳбудий» (Самарқанд))спектакллари иккинчи, «Адашганлар» (Нукус), «Ўч» (2-ТошМИ) спектакллари учинчи ўринга сазовор бўлди.

Энг яхши ижодкорлар, муаллифлар, бастакорлар ҳам алоҳида совринлар билан тақдирландилар.

Э.ЎРИНОВ

ЭЪЗОЗ

Ҳамза туманидаги «Нуронийлар» шифохонасида бўлиб ўтган тадбир шундай номланди. Туман «Камолот» ёшлар ижтимоий ҳаракати томонидан уюштирилган бу дастур шифохонада даволанаётган қарияларга қувонч улашди. Ажойиб байрам дастурхони ёзилиб, «Прессижан» хусусий фирмаси ва «Туфин» қўшма корхонаси томонидан қарияларга қимматбаҳо совғалар улашилди. «Биз ҳам қарияларимизнинг шифо топишларида қўлимиздан келган барча шароитларни яратишга ҳаракат қиляпмиз», – дейди шифохона бош врачи Муқаддас Ризаева.

Бу тадбир Қарияларни қадрлаш йилида уларга берилаётган алоҳида эътибордан дарак беради.

Мунира ВАЛИЕВА

Бу сонда:

Матёқуб ҚЎШЖОНОВ: ЕЛКАМ ЕР КЎРМАДИ... → 3

ЯХШИЛАР ЁДИ → 4

«ЮЛДУЗ»НИНГ МЕЗОНИ БОРМИ? → 5

ШАХМАТ ҚИРОЛИНИНГ МУХТОР ВАКИЛИ → 6

МЕРОСИМИЗ — МУҚАДДАС БОЙЛИГИМИЗ

Республика Маънавият ва маърифат кенгаши ҳузуридаги халқаро "Олтин мерос" хайрия жамғармасининг умумий йиғилиши бўлди. Унда жамғарманинг ўтган йилги фаолияти якунлари ва Президентимиз Ислом Каримовнинг Термиз шаҳрининг 2500 йиллигига бағишланган тантанали маросимда сўзлаган нутқида қўйилган вазифаларнинг ижросига бағишланган масалалар муҳокама қилинди. Шу давр мобайнида жамғарма томонидан меросимизни ўрганиш ва асраш, хорижга олиб кетилган ёдгорлик ва қўлёзмаларни қайтариш юзасидан муайян ишлар қилинди. "Ҳаким ат-Термизий" видеофилми, "Авесто" ва замонамиз қаҳрамонлари ҳақидаги филмлар яратилди. Шунингдек, қадимий мерос, урф-одат, миллий анъаналарни тиклашга доир учрашувлар, анжуманлар, тадбирлар ўтказилмоқда.

Мажлисда иштирок этган Президентнинг Давлат маслаҳатчиси ўринбосари Аҳмаджон Мелибоев жамғармалар ўз фаолиятида ёшлар билан кўпроқ мулоқотда бўлишга аҳамият беришлари, улар қалбида меросимизга муҳаббат туйғусини уйғотиш лозимлигига эътиборни жалб этди.

Республика Маънавият ва маърифат Кенгаши котиби А. Болиев бошқарган йиғилишда шу Кенгашнинг бўлим мудири Ш. Жумаев жамғарма фаолиятидаги ютуқ ва камчиликларга батафсил тўхталди. Вилоят бошқармалари, айниқса, Сирдарё ва Жиззах бошқармалари фаолиятига нисбатан танқидий фикрлар айтилди. Жамғарма раиси, Ўзбекистон халқ ёзувчиси Муҳаммад Али ташкилот фаолиятига доир янги режалар ҳақида сўзлади.

Йиғилишда вилоят бошқармаларининг ҳам ҳисоботлари тингланди. Халқаро алоқалар ва тарғибот маркази бошлиғи Н. Усмонова, Хоразм вилоят бошқармаси бошлиғи К. Нуржонов ва бошқалар жамғарма фаолиятини янада жонлантириш юзасидан фикр-мулоҳазаларини билдирдилар.

«ИСТИҚЛОЛ ВА МИЛЛИЙ ТЕАТР»

Ўзбек миллий театр санъати бугун янги тараққиёт босқичини бошидан кечирмоқда. «Ўзбектеатр» ижодий-ишлаб чиқариш бирлашмасининг ташкил этилиши театрларнинг ташкилий, моддий ва маънавий асосларини мустаҳкамлашда муҳим аҳамият касб этмоқда. Куни кеча Ўзбек Миллий академик драма театрида «Ўзбектеатр» бирлашмаси нашр этган «Истиқлол ва миллий театр» тўпламининг тақдимоти бўлди.

Тадбирда сўзга чиққан бирлашма раҳбари М.Абдуқундузов, китобнинг илмий муҳаррири, Ўзбекистонда хизмат кўрсатган фан арбоби М.Қодиров, Ўзбекистон халқ шоири Н.Нарзуллаев, Санъат институти ректори О.Ризаев, Маданият институти проректори А.Маврулов, Ёшлар театрининг бадиий раҳбари Н.Абдураҳмонов китобнинг ғоявий-бадиий мундарижаси ҳақида сўзладилар.

«Янги аср авлоди» нашриёт-матбаа марказида чоп этилган мазкур тўпламга Н.Нарзуллаев муҳаррирлик қилган.

Бадиий академиянинг Санъатшунослик илмий-тадқиқот институти театр ва хореография бўлимида тайёрланган бу китоб театр санъати мутахассисларига, зиёлилар ва санъатсевар китобхонларга мўлжалланган.

ЗАР ҚАДРИНИ...

Қимматбаҳо тошлардан аёлларимизнинг ҳуснига ҳусн қўшувчи турли тақинчоқ ва зебу зийнатлар ясаб, уларга ўзига хос жило берган уста заргарларнинг ишлари мақтовга лойиқ. Улар яратган нодир санъат асарлари кўп йиллар гўзаллик рамзи сифатида авлоддан авлодга мерос бўлиб келади. Тошкентда, Бадиий академиянинг марказий кўргазмалар залида ўтказилган «Заргарлик – 2002» халқаро кўргазмаси заргарлик санъатининг янги ютуқларини намоён этди.

Турли мамлакатлардан ташриф буюрган заргарлар қаторида ўзбекистонлик усталарнинг ишлари ҳам алоҳида эътибор қозонди. Бухоролик Орифжон Қодиров раҳбарлигидаги «Ҳунарманд» ассоциацияси ҳунармандлари яратган асарлар катта қизиқиш уйғотди. Марғилонлик 75 ёшли уста Абдуҳамид Абдужабборов кўргазманинг дипломига сазовор бўлди.

Қирғизистонлик Анжар Аббосова «Заргарлик маликаси» деб топилди.

Россиянинг «Алмаз-Холдинг» компанияси «Заргарлик санъатини ривожлантиргани учун», Заргарлик театри – «Энг яхши стенд учун» ва «Кадо» заргарлик уйи «Энг яхши заргарлик безаклари учун» мукофотларига сазовор бўлишди.

Ўзбекистоннинг Зарафшон заргарлик заводи эса бу соҳага янгилик киритгани учун алоҳида соврин билан тақдирланди.

А.ЎСАРОВА

ДИҚҚАТ: ТАНЛОВ!

БУГУНГИ КУН ҚАҲРАМОНИ

«Ўзбеккино» компанияси «Бугунги кун қаҳрамони» мавзусида киносценарийлар танлови эълон қилади.

Танловга юборилган асарларда миллий истиқлол ғояси тантанаси, турмушимиз ва тафаккуримизда рўй берган ўзгаришлар; адолат ва эзгулик йўлида матонат кўрсатаётган, Ватан манфаати учун фидокорлик намойиш қилиб яшаётган ва меҳнат қилаётган замондошимиз сиймоси, унинг маънавий дунёси, эътиқоди, орзу-ўйлари, интилишлари умумлашган бадиий-фалсафий ва ҳаётий заминда теран акс этган бўлиши керак.

ҒОЛИБЛАР УЧУН МУКОФОТЛАР:

Биринчи мукофот – 1.000.000 сўм
Иккинчи мукофот – 750.000 сўм
Учинчи мукофот – 500.000 сўм.

Асарлар 50-60 саҳифадан ошмаслиги ва уч нусхада, 2002 йил 1 августга қадар «Ўзбеккино» компаниясига жўнатилиши лозим. Танлов август ойида якунланади ва ғолиблар аниқланади.

Манзилимиз: Тошкент шаҳар, Ўзбекистон шоҳкўчаси, 98-уй, «Ўзбеккино» давлат акциoнерлик компанияси.
Телефонлар: 144-67-53, 144-67-54, 144-67-66.

БИЛДИРИШ

Бугун, соат 15.00да Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмасида драматург Муҳаммаджон Хайруллаевнинг замонавий мавзудаги янги асари муҳокама қилинади.

Ёзувчилар, драматурглар ва театршунослар, адабиёт мухлислари таклиф этилади.

9 МАЙ — ХОТИРА ВА ҚАДРЛАШ КУНИ

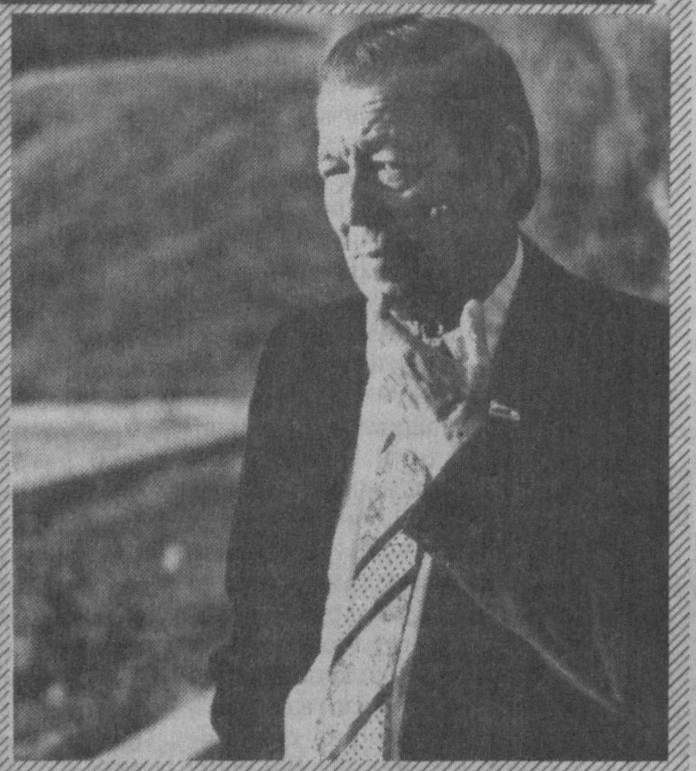

Ватан, миллат равнақи, маданиятимиз гуллаб-яшнашига бемисл ҳисса қўшган улуғ санъаткорлар номини эл-юрт ҳеч қачон унутмайди. Ўз умрини санъатга, ўзбек миллий театри ривожига бағишлаган такрорланмас истеъдод соҳиби Шукур Бурҳонов сиймоси шогирдлари, мухлислари қалбида ҳамиша барҳаёт. Халқимизнинг қадимий мумтоз наволарини қайта тирилтириб, миллий куй-қўшиқларимизнинг юксалиши йўлида кўп заҳмат чеккан Юнус Ражабийдек устозларни ҳар қанча ардоқласак оз. Саҳнада, экранда, ҳаётда ҳам ҳамиша ибратли сиймо бўлиб келган Наби Раҳимов барчамизга бирдек қадрли инсон эди. Ўзбек халқининг аяси номини олган беназир санъат соҳибаси Лутфихон ая Саримсоқова ҳам авлодлар қалби тўридан жой олган. Болажон халқмиз, оилаларда келинларнинг меҳрибон тарбиячиси, шу билан бирга қаттиққўл ва меҳридарё қайнона сиймосини ярата олган моҳир актриса Зайнаб Садриеванинг номини эшитганда барчанинг юзида самимий табассум пайдо бўлиши табиий. Бетакрор овоз соҳиби Отажон Худойшукуровнинг куй-қўшиқларини эса бутун вужудимиз қулоққа айланиб тинглар эдик. Бу санъаткор орамиздан анча эрта кетган бўлса-да, унинг созу овози қалбларда ҳамон жаранглаб турибди. Ўзбекнинг содда ва самимий хислатларини аския санъатининг юксак чўққисига олиб чиқолган кулгу устаси, давраларга қанчадан-қанча хурсандчилик улашган, кўнгилларни шодликка тўлдирган Муҳиддин қизиқ каби санъаткорларнинг йўлини шогирдлари давом эттиришмоқда.

Бугун санъатимиз дарғаларининг айримларини хотирладик, холос. Уларнинг сиймолари ҳамиша, ҳар доим қалбларимизда.

ҲАЗРАТ НАВОИЙНИНГ МУСИҚИЙ ТАФАККУРИ

Навоий гулшани

Низомиддин Мир Алишер Навоий ҳазратлари олтмиш йиллик умрини қизғин ижод ва ижтимоий фаолият билан, илм ҳамда дунёни, унинг гўзалликларини англамоқ заҳматлари билан ўтказди. Дастлабки алифбо сабоғини отаси Ғиёсиддин Муҳаммаддан олган бўлса, шеърият сирларини – Мавлоно Яҳъё Себак (аруз фани), Хожа Фазлуллоҳ Абуллайсий ҳамда тоғалари Мир Саййид Кобулий ва Муҳаммад Али Ғарибийдан ўрганади. Кичик тоғаси, Навоий таъбирида – «кўпроқ сөзларда яхши» талқинли, «уни ва усули хўб» бўлганлиги ва «мусиқий илмидин хабардор»лиги боис, ёш Алишернинг айни мусиқа саводини ҳам унда чиқарган дейишга асос беради.

Бироқ, мусиқадан асосий сабоқларни Навоий ҳазратлари ўша даврнинг ном қозонган дарғаларидан бири Хожа Юсуф Бурҳондан олган кўринади. Зеро, у, шоир эътироф этганидек: «...мусиқий илмини ҳам яхши билур эрди ва фақир мусиқий фанида анинг шогирдимен. Кўпроқ ўз шеър(лар)ига мусиқий б о ғ л а р /таъкид бизники. Т.Ғ.) эрди. «Исфаҳон» амалини бу байтиға боғлабтурким:

Расид мавсуми шодию айшу тараб,
Агар гадо ба муроди диле расад чи ажаб».

Яъни:

Шодлик, завқ ва хушчақчақлик мавсуми етишди,
Агар гадо ҳам ўз дилидаги муродига етишса не ажаб.

Беназир шоир таржимаи ҳолидан яна шулар маълумки, у қаерда бўлмасин – Ҳиротдами, Самарқанддами, Машҳаду Астрободдами, доимо ёнида бастакорлардан Хожа Абдулло Марварид, Паҳлавон Муҳаммад, мусиқашунослардан Абдураҳмон ва Муҳаммад Жомийлар, ўнлаб созандаю хонандалар бўлишган ҳамда мусиқа ижоди ва ижрочилиги, илми борасида изчил мулоқотлар ҳамиша давом этган.

Ҳозир мусиқашунослигимизда «Навоий ва мусиқа» мавзуи «Навоийнинг бадиий асарларида мусиқанинг ўрни», «Навоийнинг илмий асарларида мусиқа», «Навоий шеърияти ўзбек мусиқа фолклорида», «Навоий ва ўзбек мумтоз мусиқа мероси», «Навоий – бастакорлик ижодиётида», «Навоий ва XX аср ўзбек мусиқаси» каби йўналишларда тадқиқ этилмоқда.

Алишер Навоий бадиий меросининг деярли барча қатламлари – маҳобатли «Хамса» (50 минг мисра атрофида), бутун ҳаёти мобайнида изчил яратилган «Хазойин ул-маоний» (44900 мисра) ва «Девони Фоний» (12 минг мисра)да, шунингдек, бошқа асарларида ишлатган жами 26 мингдан зиёд сўзлар орасида юзлаб махсус мусиқий-касбий атама, тушунча, ибора ва хусусий б и р и к м а л а р учрайди. Буларни қуйидаги тарзда муайян таснифларга бўлиш мумкин:

–ч о л ғ у л а р: даф, доира, ноғора, дўмбира, кўс, дўл; жиложил, занг, зангула; мизмор, най, карнай, нафир, бурғу (сурнай), сибизға; уд, руд, чанг (ченг), барбат, қонун, рубоб, танбур; қўбиз, ғижжак; арғанун;

–мусиқий ш а к л (ж а н р)лар: достон, ёрёр, ўлан, марсия, нақш, пешрав, навба, реҳта, туюқ, тарона, қўшиқ, суруд, жирсавт, кор, амал, саж, қавл, чинга;

–мусиқа а с а р и: кўк, куй, лаҳн, наво, нола, туркона, тасниф, алҳон;

–мусиқий асарлар талқинчиси: лаҳнпардоз, лаҳнсоз, алҳончи, алҳоннамой, алҳонсаро, навосоз, навобахш, навогар, достоннавоз, барбатзан, мутриб, муғанний, удзан, рудзан, қавволон, чолибон, сурудчи;

–б е в о с и т а мусиқа асари ижодкори: муаллиф, мусанниф, мулаҳҳин, боғловчи (бастакор), боғлабон, амалон, амалчи; нағмасоз;

–мусиқа асари яратишга ундаш, даъват: боғла, боғлаган, туз, тузубон, кўргуз, кўрсат, айлагин, айлабон, тутгил, тут, суруд чекиб;

–муайян мавзу ва мазмундаги мусиқа асарлари: Қумри лаҳни, лаҳни нўшо-нўшо, лаҳни Барбад, Ҳудий Лаҳни, Навоий лаҳни, «Тегди ғизол», «Ҳей тулугим», миатайин, аёлғу, бозгўй, сувора, тарона, чинга, базму, тараб;

Ишончимиз комилки, келтирилган атамалар доираси Алишер Навоий бадииятида бундан ҳам кенг қамровда қўлланган. Бу жиҳатни тадқиқ қилишга бел боғлаган зукко мусиқашунос унинг янги-янги қирраларини топиши муқаррар. Қарангки, шоиримизнинг ўзи, ўспиринлик чоғларида ёза бошлаган «Бадоеъ улвасад»нинг илк ғазалларидан бирини қуйидаги мисралар билан бошлайди:

Эй, навбаҳори оразинг субҳиға жонпарвар ҳаво,
Андин гулу булбул топиб – юз барг бирла минг наво.

Ҳазрат Навоий ижодида бундан ҳам ёрқинроқ том маъноли назмий фикр баёнидан м у с и қ и й теран жумла ва хулосаларга равон ўтиш (ўзгача модуляция)лар ҳоллари сон-саноқсиздир. Қолаверса, Навоий ўз назмий-бадиий тафаккуридаги мусиқий нисбатлар, мажозий ўхшатишлар, тугал, яхлит образлар қиёфасини гавдалантиришда мусиқий бўёқлар, мусиқий сифатловлардан ҳам кенг фойдаланган. Масалан, «Сабъаи сайёр» достонидаги бош қаҳрамон Дилоромни чанг созисиз, куй-қўшиқсиз ёки айни шу асарнинг еттинчи иқлимида хоразмлик мусофирни «илми адвору фанни мусиқий»сиз тасаввур этиб бўлмайди.

Навоий бевосита мусиқа билан боғлиқ илмий ва қисман бадиий асарларини ҳаётининг сўнгги ўн йили, яъни 1490-1500 йилларда, демакки, ижодий баркамол, маҳорати авж палласига кўтарилган бир даврда яратган. Булар «Мажолис ун-нафоис» (1491), «Мезон ул-авзон» (1492), «Ҳолоти Паҳлавон Муҳаммад» (1493) ва, ниҳоят, «Маҳбуб ул-қулуб» (1501) каби бирибиридан теран, мазмунан кенг қамровли, фалсафий кузатувлар, мушоҳадали хулосаларга бой асарлардир.

Навоийнинг минглаб ғазаллари орасида, айнан илмий-бадиийлиги билан биз учун ниҳоятда ноёб, яъни шоирнинг ўзига хос «М у ғ а н н и й н о м а»си эса ушбу ғазалдир:

Эй муғанний, ёр базмида наво соз айласанг,
Жон фидонг ўлсун ғамим шарҳидан оғоз айласанг.
Уддек куймаклигим шарҳ эт лисони ҳол ила,
Нағмада удунг лисонин ҳажрипардоз айласанг.
Ўзга оламдин хабар деб, бизни тургуздинг не тонг,
Бу рисолат бирла гар наҳори эъжоз айласанг.
Розим ар созинг лисонидин баъидул фаҳм эса,
Анга руҳафзо унунгни доғи ҳамроз айласанг.
Отланиб бошимни рахшингнинг аёғи остига,
Тийғ бирла соғудек масти сарандоз айласанг.
Парда ёп роз узрау доҳил бўл ушбу базм аро,
Ким эрур хориж агар бепарда овоз айласанг.
Чекмадинг лаҳни Навоий кўнглун истаб айб эмас,
Англаб ўзунгни наво аҳлиға шаҳноз айласанг.

Фикримизча, ушбу изчил, бири-биридан теранлаштирилиб баёнланаётган назмий ва шубҳасиз, мусиқий-семантик тафаккур мажмуи, юқорида номлари келтирилган тўртта илмий-бадиий асарига ҳам маънодошдир. Хусусан, «Мажолис ун-нафоис»даги саккиз мажлиснинг ҳар бирида у ёки бу санъатга дахлдор ўнлаб шахслар ҳақида ишонарли маълумотлар ўрин олган. Қизиғи, Навоий ниҳоятда қисқа, баъзан бир-икки сўз, жумла воситасида муайян инсонга тўлиқ касбий таъриф беради. Меъморлар ва мусаввирлар, наққошу заргарлар шу тариқа Навоий зикридан ўтишади. Темур Кўрагон (Соҳибқирон Амир Темур)дан бошланиб, жами 22 темурийга бағишланган еттинчи мажлисда, уларнинг айни маданият, санъат ва умуман маънавиятга муносабатлари Навоий диққат-эътиборидан четда қолмайди. Жумладан, дастлаб Амир Темур ғазабини қўзғотган Хожа Абдулқодир Мароғий, Мавлоно Муҳаммад Кохий ва Устод Қутб Нойилар қисмати (ўлимга ҳукм) ва Хожанинг «филҳол бийик ун била қуръон» тиловатидан сўнг, дили юмшаган Соҳибқирон кечиримини олганлиги ҳамда унинг «олий мажлисда надим ва мулозим» қилинганлиги ҳикоя қилинади. Мажлиснинг Бойсунғур Мирзога ажратилган саҳифаларида эса қуйидагиларни ўқиш мумкин: «Хаттот ва созанда ва гўяндадин мунча беназир кишиким, анинг тарбиятидин ороға кирди, маълум эмаским, ҳеч подшоҳ зомонида пайдо бўлмиш бўлғай».

Ушбу асарда каминанинг қизиқишини уйғотаётган шахслар – Мавлоно Соҳиб Балхий («Чаҳоргоҳ» амали машҳур), Хожа Юсуф Бурҳон («Исфаҳон» амали муаллифи), бир қатор савт, яхши нақшлар яратган Ҳофиз Шарбатий (Навоийнинг энг яқин дўстларидан), Ушшоқ, Наво ва Ҳусайний пардаларидаги пешрав, кор, қавл амаллари билан танилган Устод Қулмуҳаммад, бевосита Навоий ғазалларига куй басталаган Хожа Абдуллоҳ Марворидниинг акаси – Хожа Абдуллоҳ Садр, Абдураҳмон Жомийнинг иниси Муҳаммад Жомий (адвор ва мусиқий илмида моҳир)лардир. Зеро, уларнинг аксарияти ижрочилик ва мусиқашуносликда, энг қобилиятлилари эса бастакорликда ҳам ном чиқаришган.

Заҳириддин Бобур таъбири билан айтганда– «яхши н а қ ш л а р и (яъни ашула йўллари – Т.Ғ.) ва п е ш р а в л а р и (чолғу куйлари)» билан танилган Алишер Навоий ҳазратлари «Мажолис ун-нафоис»да ўттизга яқин мусиқага алоқадор ўтмишдошлари ва замондошлари ҳақида ёзар экан, айрим жойларда форсий «бастакор, басталаш, басталаб» сўзлари ўрнига аслан туркий «боғлабдур, боғлаш, боғлабдурким» атамаларини қўллайди. Масалан, Мавлоно Соҳиб Балхий, устози Хожа Юсуф Бурҳонларга нисбат берилган ўринларда туркий атамаларни қайта-қайта ишлатади.

Алишер Навоийнинг қарийб қирқ йиллик дўстига бағишланган «Ҳолоти Паҳлавон Муҳаммад»да ҳам бу ўта фаол ижодкорнинг мусиқа бобидаги ютуқларига доир маълумотларда «боғлабдурким», «боғланиб», «боғлабдурки» атамалари кенг қўлланган. Ўз дўстининг Устод Муҳаммад Хоразмий, Мавлоно Соҳиб Балхий, Хожа Юсуф Андижонийлар таснифотига муқобил ва ҳатто «аларнинг кўпридин ҳам хушгўйроқ ва ҳам хушхон» асарларига умумий бир тарзда баҳо бературиб, Мир Алишер бобомиз бу санъаткорнинг «Чаҳоргоҳ», «Сегоҳ» амал(ашула йўл)лари ва «тегди ғизол» шўъбасидаги м у с т а қ и л бозгўйларини алоҳида эътимод билан эътироф этади, «халойиқ орасида машҳурдур» дея суюнади. Демак, болалик чоғларидан аллома Хожа Юсуф Бурҳондек бастакорга шогирд тушган, бутун фаолияти давомида мусиқий-ижодий ж а р а ё н н и айни к а с б и й қизиқиш билан изчил кузатиб, аниқроғи зукко т и н г л о в и орқали теран англаб келган Навоий, бу соҳа аҳлининг энг моҳирлари ижодигагина ана шундай муқаддас – «боғлабдур», «боғлаб» каби юксак ибораларни қўллаган.

Яна ўзининг ва ўзгаларнинг ижодига ниҳоятда талабчанлик билан ёндошган Алишер Навоий атиги бир марта (бизга маълуми), у ҳам бўлса, энг яқин дўсти Ҳусайн Бойқаронинг 1469 йили тахтга ўтиришига атаб яратган туҳфаси – «Қасидаи ҳилолия»даги қуйидаги мисраларда бевосита ўз битикларига б о ғ л а н а ё т г а н (ҳозирги таъбир билан – басталанаётган) куй ҳақида ёзади:

Соз этиб, чангу тузуб ул унга руҳ афзо суруд,
Ким малак кўнглига солиб ишқ ила май рағбатин.
Чолибон нақшу амал боғлаб Навоий шеърига,
Ийд жашни хуш тутарға шоҳ базми ишратин.

Мазкур сатрлар бир томондан, мусиқий-ижодий жараённи аниқ-таниқ ифодалаб берса, иккинчи томондан, Навоийнинг бутун «Хазойин ул-маоний» туркумидаги яккаю ягона қасидаси яралган вақт 1469 йилнинг Ийди рамазон арафасига тўғри келиб, Ҳусайн Бойқарога тахти бир ҳайитлик эканлигидан далолат беради.

Юқоридаги фикр-мулоҳазалардан ушбу хулосаларга келиш мумкин: биринчидан, Алишер Навоий наинки шеърий шуурдан, балки унга кўп жиҳатдан маънодош ва муштарак бўлган мусиқий ифода воситаларидан нозик дид билан унумли фойдаланишда моҳир бўлган;

Иккинчидан, мусиқашунослигимизда бир қадар одат тусига кирган, яъни Алишер Навоий мусиқий атамаларга гўё фақат қофия нуқтаи назаридангина мурожаат этган, деган гапнинг ниҳоятда юзакилиги бугун аён бўлиб қолди.

Учинчидан, буюк сўз сеҳргарининг мусиқий тафаккури бадиий-мусиқий ҳамда илмий-мусиқий баёнлари орқали бир-бирини изчил тўлдириб, ўзаро чамбарчас б о ғ л и қ келиши даҳо шоиримиз илоҳий истеъдодининг яна бир қирраси сифатида намоён бўлаётир.

Тўхтасин ҒАФУРБЕКОВ

57 ЙИЛ ОЛДИН ЁЗИЛГАН ШЕЪР

Ҳозирги ёшларни кўриб ҳавасим келади. Қандай бахтли замонда яшашаяпти улар. Юртимизда ҳамма нарса муҳайё, ўқиш учун, изланиш учун шароитлар етарли...

Бизнинг ёшлик давримиз жуда оғир йилларга тўғри келган эди. Айни ўйнаб-куладиган, ёр суюб ҳаёт нашъасини сурадиган пайтда тақдир бизни оғир синовларга дучор қилди...

1941 йили ҳарбий хизматга чақирилдим. Кўп ўтмай уруш бошланди. Дастлабки қонли жангларда қатнашдим. У кунларнинг даҳшатларини ҳали-ҳануз унутолмайман. 1941 йилнинг июлида бўлган жангларнинг бирида оғир ярадор бўлиб фашистлар қўлига тушиб қолдим. Улар бизни Германиянинг Вернберг шаҳрига олиб кетишди. Асрликдаги азобларни, қийноқларни ёзишга ожизман. Худо бу кунларни ҳеч банданинг бошига солмасин. 1945 йилнинг апрелида бизни озод қилишди. Ўша йилнинг ноябргача ҳарбий хизматда бўлдим. Ғалаба куни қувончдан, соғинчдан юракларим орзиқиб кетганди. Ўша пайт менда ғалати бир ҳол рўй берди. Худо дилимга солган, шекилли, саккиз қатор шеър ёздим. Бу ҳаётимдаги биринчи ва охирги шеърим бўлди. Уни «Ассалом, онажон!» деб номлаган эдим, ҳалигача ёнимда сақлайман. Шеър ёшлигимдан қолган нодир ёдгорлик бўлганлиги учун сизларга ҳеч қандай таҳрирсиз ҳавола қилмоқчиман:

Ватанимдан ажралдим, оқди кўз ёшим.
Кўз тикарман қуёш чиққан элларим томон.
Ота-онам дийдорига тўймаган эдим,
Асирликдан бизни озод этдилар.

Бошимизда вабо қуши сайратган эди,
Олам излаб ажал тиғин қайратган эди.
Фалак мени мутлақ сиздан ажратган эди.
Омон қолган ўғлингиздан салом, Онажон!

22 май 1945 йил Вернберг.

Акрамхўжа МУЗАФФАРОВ

ЯХШИ АКТЁР ВА КАМТАР ИНСОН ЭДИ

Ёднома

У ҳамиша «Мен халқаро театр куни туғилганман. Театр туғилган кун – менинг ҳам туғилган куним», дея ҳазиллашарди. Ҳақиқатан ҳам, у саҳна учун туғилганди, ўзи севган театрга содиқ қолди, унинг ривожи учун меҳнат қилиб яшади.

Ўзбекистонда хизмат кўрсатган артист Шоҳида Тўхтабоева 1951 йилнинг 27 мартида Андижон шаҳрида таваллуд топди. Зиёлилар оиласида ўсган қиз ҳақиқий мумтоз мусиқа санъатига меҳр-муҳаббат руҳида шаклланди ва камол топди.

Шоҳида Тўхтабоева ўзининг қисқа умри мобайнида ўзбек опера санъати тараққиёти йўлида сидқидилдан хизмат қилди, Алишер Навоий номидаги давлат академик Катта театри саҳнасида кўплаб опера спектаклларида етакчи партияларни ижро этиб, бетакрор образлар яратди. У ўзбек миллий опералари билан бир қаторда, жаҳон мумтоз мусиқа санъати асарларини ҳам маҳорат билан ижро этди. «Майсаранинг иши» операсида Ойхон, «Дилором» операсида Дилором, «Зебуннисо»да Зебуннисо, «Евгений Онегин»да Татьяна, «Отелло»да Дездемона, «Мадам Баттерфлай»да Чио-чио-сан, «Кармен»да Микаэла партияларини алоҳида шукуҳ билан куйлади. Актрисанинг катта ижодий ютуқларидан бири В.Моцартнинг «Фигаронинг уйланиши» операсидаги графиня Разина образидир. Шоҳиданинг инсоний фазилатлари, ниҳоятда камтар, беғараз инсон бўлганлигини уни яқиндан билган кишилар яхши эслайдилар. Ўз табиатидан келиб чиқибми, унинг ижросидаги Татьяна улуғ рус шоири Пушкин таърифлаганидай, ҳис-ҳаяжонга бой, таъсирчан, маъсума қиз бўлиб гавдаланди. Зебуннисо-чи? Шоҳиданинг шоирона табиати ушбу партияга ҳам беихтиёр кўчган эди. «Мадам Баттерфлай» – япон гейшаси, раққоса қизнинг аянчли тақдири, унинг беғубор қалби Шоҳида ижросида ниҳоятда рангин тараннум этилди. Бу ҳақда ўз пайтида санъат шайдолари кўп вақтларгача тилдан тилга қўймай гапириб юрдилар...

Шоҳида Тўхтабоева ижодида дуэт жанри алоҳида ўрин тутади. Унинг Мавлуда Ўринбоева билан биргаликда айтган «Баҳор вальси», «Тошкентнома», «Баҳор келди» каби дуэтлари бунга мисол бўла олади.

У истеъдодли қўшиқчи бўлиши билан бирга, талабчан педагог ҳам эди. Айтишларича, у ниҳоятда беғараз, кўнглида заррача бахиллиги йўқ инсон бўлган. «Бу саҳна кимлардан қолмаган, у ҳаммамиздан қолади», деган сўзларини ҳамкасблари армон билан эслайдилар. Зеро, у ортиқча шон-шуҳратга интилмади. «Шоҳида опанинг юзидан сира табассум аримасди», дейди уни билганлар. Ҳаётидаги мушкул дақиқаларда ҳам тушкунликка тушмади. Сўнгги пайтларда оғир касаллик ўз исканжасига олса-да, умид уни сира тарк этмади. Яна жонажон саҳнасига қайтишни интиқлик билан кутди... Ҳа, ҳали унинг кўнглида орзулари мўл эди. Шоҳида баҳорни жўшиб куйларди. Ўзи ниҳоятда севган баҳор фаслида, ҳаётининг гуллаб-яшнаган даврида, эллик бир ёшида оламдан кўз юмди. На илож...

Оллоҳ уни ўз раҳматига олган бўлсин, охирати обод бўлсин.

Маъсума АҲМЕДОВА

СОЗИНИ САЙРАТАРДИ...

Моҳир созанда ва хонанда, иқтидорли бастакор ва мураббий Эргаш Шукруллаев санъат мухлислари орасида катта эътибор ва ҳурмат қозонган эди. «Шашмақом» ватани Бухорода таваллуд топган Эргаш ака ёшлигидан турли халқ йиғинлари ва тадбирларига бориб, ҳофизлар хонишию дорбозлар чиқишларини завқ билан томоша қилар эди. Шу боис, унда мусиқага қизиқиш жуда эрта уйғонди. Мактаб йилларидаёқ Шарқ мусиқа мактабига кириб, моҳир мураббий Нусрат Иноқовдан най бўйича сабоқ олди. Кейинчалик мақомдон устоз Нажмиддин Насриддинов синфида афғон рубоби бўйича ўқишни давом эттирди, Бухоро «Шашмақом»ининг мушкилот шўбаъларини тўлиқ ўрганишга эришди.

1936 йили Эргаш Шукруллаев ўзбек филармониясининг Тўхтасин Жалилов раҳбарлигидаги созандалар ансамблида фаолиятини бошлади, Москвадаги адабиёт ва санъат кунларида қатнашди. 1941-1950 йилларда эса Тамарахоним раҳбарлигидаги ансамблда рубоб чалувчи сифатида ишлаб, иккинчи жаҳон уруши жангчилари ҳузурида бўлди.

Тошкент давлат консерваториясининг халқ чолғу асбоблари ва композиторлик факултетларини битирган Эргаш Шукруллаев миллий мусиқамиз тараққиётига салмоқли ҳисса қўшди. У миллий созларни такомиллаштириш мақсадида (М.Мирзаев билан ҳамкорликда) қашқар рубобининг тўртта ипак торини метал сим билан алмаштиришни ҳамда рубоб пардаларини хроматик тарзда ўрнатишни таклиф этиб, бунинг натижасида рубоб симларидаги товуш тебраниши тезлигини кўпайтиришга, овозининг анча тиниқ ва жарангдор чиқишига эришди. Муҳими, мазкур созда фақат миллий куйларни эмас, чет эл композиторларининг мусиқий асарларини ҳам нота асосида академик даражада ижро этиш имконияти туғилади. Бундан ташқари Эргаш Шукруллаев рубоб ижрочилигига янгича бир услубни —«чаппа зарб» ёки «тескари зарб»ни киритди.

Эргаш ака ўзи рубоб учун мослаштирган «Дутор баёти», «Роҳат», «Боғаро», уйғурча «Попури» сингари куйларни юқорида айтиб ўтилган мураккаб усулда ижро этарди. Санъаткорнинг созандалик маҳоратидан Ҳиндистон, Покистон, Бирма, Кампучия, Таиланд, Вьетнам, Лаос сингари мамлакатлар санъат мухлислари ҳам баҳраманд бўлганлар. Устоз хушовоз хонанда ва моҳир раққос сифатида ҳам эл назарига тушган эди. У кўпгина концертларда «Лаган ўйини» рақси билан бирга, «Том бошида», «Кабобпаз», «Қайнона-келин можароси», қорақалпоқча «Бибигул», тожикча «Ёрам-ей, жонам», «Мафтунингман» кинофилмидаги «Сартарош», «Бир қизни учратдим» фильмидаги «Кўк чой» сингари ҳажвий қўшиқларни катта маҳорат билан ижро этарди. Ҳозир Радио ёзув фондида устоз ижро этган 30дан ортиқ қўшиқ сақланмоқда.

Тошкент давлат консерваторияси, Маданият институти, Низомий номидаги педагогика институтларида ўқитувчи бўлиб ишлар экан, Эргаш Шукруллаев кўплаб истеъдодли созанда-педагогларни тарбиялаб етиштирди. Республикамизнинг турли вилоят ва туманларида фаолият кўрсатаётган «Лола», «Зилола», «Олтин бошоқ», «Нурхон», «Қирққиз» халқ ансамбллари иштирокчилари ҳам Эргаш Шукруллаевни ўз устозлари сифатида хотирлайдилар.

Устознинг инсоний фазилатлари ҳақида у кишининг жияни, Бухоро санъат билим юрти ўқитувчиси Мурод Шукуров шундай дейди: «Эргаш ака табиатан ҳазил-мутойибага мойил, қалби пок, иродали инсон эдилар. У киши ўзи танимаган одам билан ҳам ҳазил-мутойиба қилиб, тезда иноқлашиб кетарди».

Э.Шукруллаев республика мусиқа санъати тараққиётига қўшган ҳиссаси учун «Ўзбекистонда хизмат кўрсатган артист» унвони ҳамда орден ва медаллар билан мукофотланган эди.

Агар устоз ҳаёт бўлганларида, ҳозир 80 баҳорни қаршилаган бўлардилар. У кишининг хайрли ишларини муносиб шогирдлари давом эттирмоқда.

Файзулла ТЎРАЕВ,
Бухоро давлат университети доценти

«Гап ёшда эмас, бошда», дейдилар. «Қари билганини пари билмас», деган доно мақол ҳам бор. Ҳар иккаласи ҳам ўз одамига нисбатан, ўз ўрнида тўғри. Шуниси ҳам ҳақиқатки, одам ёшлигидан бошли, яъни ўйлайдиган, фикрлайдиган бўлгани маъқул. Энди буниси Оллоҳ таолонинг хоҳишига боғлиқ. Ана шунда унинг қариганда билганини пари ҳам билмаслиги мумкин. Устод Матёқуб Қўшжонов билан суҳбатлашсангиз, китобларини ўқисангиз, у кишининг ҳар икки мақолда назарда тутилган хислатларга эга инсон эканига амин бўласиз.

Домланинг номи, адабиётшунослик илмимизга катта ҳисса бўлиб қўшилган салмоқли китоблари, мақолалари республикамиздаги ҳар бир адабиёт мухлисига яхши таниш. Алломанинг миллий адабиётимиз ҳақидаги тадқиқотлари Ўзбекистондан ташқариларда ҳам маълум. Устод Мустақиллик йиллари ҳар қачонгидан ҳам катта ғайрат-шижоат билан ижод қилмоқда. Кейинги ўн йил мобайнида академик Қўшжоновнинг етти китоби босилиб чиқди: «Қодирий — эрксизлик қурбони», «Ўзбекнинг ўзлиги», «Дагиш», «Алам», «Дийдорнома», «Абдулла Орипов» (ҳаммуаллифликда), «Элим деб, юртим деб...». Бу китоблар адабиётшунослигимиз, насримиз ва публицистикамизга сезиларли ҳисса бўлиб қўшилди. Масалан, адиб Қўшжонов автобиографик трилогиясининг иккинчи китоби — «Алам» аввал оддий жангчи, кейин мерган (снайпер)нинг уруш хотираларидан иборат. Асарда лаънати уруш фронтнинг олдинги марраларида фашист билан яккама-якка жанг олиб борган инсон томонидан ҳаққоний, таъсирчан, синчковлик билан ҳикоя қилинади. Менинг назаримда, ўзбек адабиётида Иккинчи жаҳон уруши ҳақида бундай ҳалол, ростгўйлик билан ёзилган асар ҳали яратилгани йўқ...

Биз яқинда аллома, сон-саноқсиз ёшларнинг устози академик Матёқуб Қўшжонов хонадонида бўлиб, у кишининг босиб ўтган мазмундор ҳаёт йўли, адабиётшуносликдаги илк қадамлари, айрим машҳур китобларининг яратилиши тарихи, адабиётнинг муҳим муаммолари, танқидчиликнинг ривожланиш йўллари, ҳозирги аҳволи ва истиқболи, шахсий тажрибалари, устозлари, сафдошлари ва шогирдлари каби кўпчиликни қизиқтирган масалалар ҳақида суҳбатлашдик.

Академик Матёқуб ҚЎШЖОНОВ

ЕЛКАМ ЕР КЎРМАДИ...

—Мен гапимни шундай бошламоқчиман: ўзбек адабиётшунослиги ва адабий танқидчилиги бугунги кунга — Мустақиллик йилларига келиб анча ўсди, улғайди, бойиди. Бир вақтлари, масалан, 40 — 50-йиллари адабий танқидчилик анча камбағал эди. Ҳозир эса адабиётимизнинг бу соҳаси катта ривожланиш йўлига чиқиб олди. Буни дадил, ишонч билан айтиш мумкин. Фикримнинг бир далили шундан иборатки, кейинги пайтлари адабиётшунослик ва адабий танқидчилик муаммолари тадқиқига бағишланган бир неча номзодлик, уч-тўртта докторлик диссертациялари муваффақиятли ёқланди. Энг кейингиси адабиётшунос олим Абдуғафур Расулов қаламига мансуб. Абдуғафурнинг диссертацияси «Ҳозирги ўзбек танқидчилигида таҳлил ва талқин муаммоси. (XX асрнинг 80 — 90-йиллари материаллари асосида)» деб номланади. «Талқин» сўзи илгари адабиётшунослигимизда кўп ишлатилавермасди. Мана энди «талқин» сўзи фаол қўллана бошлади. Диссертация ёқлаш жараёни жуда яхши ўтди. Баҳслар, тортишувлар бўлди. Зал тўла одам катта қизиқиш билан эшитди.

Диссертация адабий танқидчилик назариясига бағишланганлиги билан янада қимматли. Илгариги тадқиқотларнинг ҳам қиммати бор, албатта. Уларни инкор этмоқчи эмасман. Бироқ Расулов тадқиқотининг қиммати шундаки, у адабий танқиднинг назариясини яратди.

—Домла, танқидчиликдаги дастлабки қадамларингиз қандай бўлган эди? Бу соҳага қачон, қандай шароитда кириб келгансиз? Ҳаётда ажойиб соҳалар жуда кўп. Бироқ Сиз нега айнан шу машаққатли ва масъулиятли соҳа — адабий танқидни танладингиз. Сизнинг жавобларингиз кўпчилик учун жуда муҳим. Чунки танқидчиликни ўз тақдири деб биладиганлар учун ҳам, ҳаёт йўлини энди белгилаб олаётган ёшлар учун ҳам Сизнинг Умр ва Ижод йўлингиз ибрат, балки намуна бўлиши мумкин.

—Мен урушдан кейин, 1946 — 1950 йиллари Ўрта Осиё давлат университетининг (ҳозирги ЎзМУ) филология факултетида ўқиганман. Ўша пайтлари ҳамкурсларим мени, фикрлаш тарзимга қараб, файласуф бўлади, деб ўйлардилар. Ҳатто ўзим ҳам шу соҳага жуда мойил эдим. Воҳид Зоҳидов маърузаларини (у яхши лекция ўқирди) берилиб тинглардим. 80 соатлик маърузаларини ҳам ўзимизнинг курсда, ҳам рус гуруҳида ўтириб эшитганман. Шу тариқа, икки марта дарс тинглаб, тўла конспект қилганман. Ниҳоятда қизиқардим фалсафага. Фалсафага доир қийин-қийин китобларни ўқиб, конспектлаштириш ҳеч гап эмасди менга. Ундан кейин, тушунишимча, адабий танқидчилик ҳам фалсафага яқин соҳа. Шунинг учун бевосита фалсафа билан шуғулланмасдан адабий танқидчиликка ўтган бўлсам керак.

Учинчи курсда эдим. Белинский юбилейига бағишланган илмий конференция бўлди. Шу конференцияда рус тилида «Белинский Пушкин ҳақида» деган мавзуда доклад қилдим. Степан Лиходзиевский деган яхши олим бор эди. Ўша домла раҳбарлик қилган. Маърузамни матбуотда босиш учун тавсия этишган. Мақоланинг таҳририни Лиходзиевский зиммасига олганди. Лекин менинг бир хислатим бор эдики, матбуотдан жуда чўчирдим. Газета-журналларга яқинлаша олмасдим. Шу боис ҳалиги мақолани ҳали хом, тайёр эмас, деб редакцияларга олиб бормадим. Умуман, матбуот мен учун забт этиш қийин бўлган қалъа эди. Кейинлари, университетни битирганимдан сўнг ҳам узоқ вақтлар матбуотга яқинлашолмай юрдим.

Ойбекнинг «Олтин водийдан шабадалар» романи энди чиққан пайтлар эди. Шуни диплом ишимга мавзу қилиб олдим. Раҳбарим раҳматли Турсун Собиров эди. Диплом ишини ёзишим жуда қийин кечди. (Ўша пайтлари қийналиб ёзардим.) Эсимда: диплом ишини диалектик материализм қоидаларига асосланиб ёзганман. Ҳеч нарса чиқмаган. Сўнгра уни қайта тузатганман. Яна бўлмаган. Хуллас, диплом ишини уч қайта ёзганман. Натижа ёмон бўлмаган — «аъло» баҳо билан ўтган. Демоқчиманки, илмда бирданига тўғри йўлга тушиб кетган эмасман-да...

Университетни тамомлагач, партия ишига ўтиб кетганман. Ўқишни давом эттиришга соғлиғим имкон бермаган. Тўрт йил партия ишида ишлагач, «Ҳамза Ҳакимзода Ниёзий ижодида сатира» деган мавзуда реферат ёздим. Ўша вақтда сатира жуда мода эди. «Бизга гоголлар, шчедринлар керак!» деган даъват бўларди. Менинг ишим ҳам шу даъват руҳида эди.

Кафедрада муҳокама қилишди. (Ўша пайтлари ҳам партиявий ишда, ҳам университетда ишлардим.) Реферат жуда яхши баҳоланди, оригинал иш, яхши иш, албатта матбуотда эълон қилиш керак, деб қарор чиқаришди. Шундан кейин ҳам мақолани матбуотга олиб боролмадим. Ҳали хом, матбуотда чиқиши мумкин эмас, деб ҳисобладим.

Кейин Москвага бориб Ижтимоий фанлар академиясига кириш учун саккизта рус билан бирга имтиҳон топширдим. Имтиҳонни топширдиму, бироқ ўзимни ўтмаган деб ҳисобладим. Ўзбекистонга қайтдим. Қарасам, бир куни, августнинг охирида телеграмма келиб турибди. Академияга ўтдингиз, етиб келинг, деган. Ҳар ўринга 8 киши тўғри келган кафедрага. Яхши ният билан имтиҳон топширгандиму лекин умидсизланиб қайтган эдим. Кейин маълум бўлдики, тўғри жавоб берган бўлсам керак, ўтибман.

Тўрт йил партия ишида ишлаб ҳам ўқишга чанқоқлигим сўнмаган экан, кечаю кундуз мутолаага берилдим. Кўпроқ Белинский, Чернишевский, Добролюбовни ўқидим. 1956 йили эса биринчи мақолам эълон қилинди.

—Ўқишни нечанчи йили битиргандингиз?..

—1950 йили...

М. Қўшжонов ва Ойбек.

—Демак, дастлабки мақолангизни олти йилдан кейин эълон қилибсиз-да?

—Ҳа. Шу тариқа, мен қирқ ёшга яқинлашиб қолганимда адабиётга кирганман; 37-38 ёшларимда биринчи мақоламни эълон қилганман...

«Ўзбекистон маданияти» газетаси ташкил этилиб, чиқа бошлаган пайтлар эди. Бўлимда Бердиали Имомов ишларди. Ўша кишининг таклифи билан Зафар Диёр ҳақидаги китобчага тақриз ёзганман. Шунда англадимки, матбуотда чиқаверсам бўларкан.

Яна бир қизиқ томони шу бўлдики, Москвада Белинскийни кўп ўқиганим учун ИФАда номзодлик диссертациям мавзуини «Белинский типиклик ҳақида» деб белгиладим. Кейинчалик бу мавзу ўзимга ёқмай қолди. Ўз устимдан ўзим ҳукм чиқардим: «Буни ёзсам, ўзбек адабиётига қай даражада хизмат қилган бўламан», деган фикрга келдим. Мавзуни ўзгартирдим: «Ойбек романларида характерларни тасвирлаш принциплари ва усуллари»...

Кўпни кўрганлар ҳузурида

Ишнинг биринчи бобини олти ой ёздим, қайта-қайта, албатта, рус тилида. Домламга кўрсатдим. Алексей Алексеевич Прямков «Ладно, годится», деди. Каникулга келдим. Қайтиб боргунимча, ёзганим ўзимга ёқмай қолди. Домламга айтдим. У: «Так, и я знал», деди. Қайта ёздим. Яна уч ой вақт сарфладим. Кейин шу биринчи боб муҳокамага қўйилди. «Қутлуғ қон» ҳақида, «Характернинг шаклланиши» деган сарлавҳали. Ишни Ёзувчилар уюшмасига тақризга жўнатишди. У ердан ёзувчи Лидия Бат тақриз ёзиб берди. Жуда яхши тақриз. Муҳокамада Игор Сергеевич Черноуцан деган профессор ўқитувчимиз бир гап айтди.Шу гап ҳалиям эсимда. Буни матбуотда айтиш ўнғайсиздир...

—Айтаверинг-чи...

—Бу — Қўшжоновнинг биринчи иши. Лекин танқидий ишнинг намунаси ("Образец критической работы»), деди. Жуда руҳланиб кетдим. Дарров Тошкентга, «Звезда Востока» журналига жўнатдим. Журнал тўхтатмасдан эълон қилди. Чиққани заҳоти «Правда Востока» газетасида Иззат Султоннинг мақоласи босилди, адабиётшунослик мақоласини мана бундай қилиб ёзадилар, деган маънода...

—Бу энди 1957 йили бўлса керак...

—Ҳа, шу йили бўлса керак... Мен адабиётга шу тарзда кириб келганман.

Бир нарсани шу ўринда қўшиб қўймоқчиман. Диссертация ёзаётганингда ҳам ишинг доимо юришавермайди. Айниқса, дастлабки пайтлари. Ишим юришмаса, мен иккита метод ишлатдим: биринчиси — ишимни тўхтатаман-да, Белинский, Чернишевский, Добролюбовни ўқийман. Кўпинча Добролюбов ёки Белинскийни. Бирор ҳафта ўқиганимдан кейин ишим юришиб кетади; иккинчиси шуки, диссертация ёзишни тўхтатаман-да, бошқа иш билан шуғулланаман.

Ўша пайтлари Асқад Мухторнинг «Опа-сингиллар» романи чиққан эди. Илгари Ойбек, Абдулла Қаҳҳор, Садриддин Айний романларигина бор эди, холос. Қодирий, Чўлпон романлари эса таъқиқланганди. Шу жиҳатдан Асқад Мухторнинг «Опа-сингиллар» романи менга яхши роман бўлиб кўринди. Диссертацияни нарёққа суриб қўйиб, бир-икки ойни роман таҳлилига сарфладим. Мақола ёзиб, энди «Шарқ юлдўзи»га жўнатдим. Бу журнал ҳам мақоламни тўхтатмасдан эълон қилди. Мана шу 2-3 мақола билан адабиётшуносликка, танқидчиликка бир умр боғланиб қолдим.

—Домла, шу ерда бир нарсани айтиб кетсангиз. Бу ҳақда илгарилари гаплашганмиз. Масалан, танқидий мақолаларимни ёзмасдан аввал Лев Толстойнинг кичикроқ ҳикояларини қайта ёзиб чиққанман, бошқа рус ёзувчиларининг ҳикояларини ҳам қайта ёзганман деган гапни айтгандингиз-да... Шу қандай бўлган. Ё мен янглишдимми?

—Йўқ, тўғри... Тўғри гап. Ҳали айтдим-ку, адабиётга кириб келишим ниҳоятда қийин бўлган, деб. Энди бу ерда бир муҳим масала бор: асар таниш масаласи, асарни билиш, англаш масаласи. Бу ниҳоятда қийин масала бўлиб кўринди менга. Шунинг учун бир тажриба ўтказганман-да... Қани, ёзувчи қандай ёзаркан? Эплай оламанми ёзувчи сингари ёзишни? Эплай олсам, мендан бир иш чиқади, бўлмаса, ҳеч иш чиқмайди, деб ўйлаганман. Москвадалигимда баъзи асарларни ўқиб, сўнгра ёпиб қўйиб, шу асарни қайта ёзганман худди ўзидек қилиб. Жумлалариниям, диалоглариниям қоғозда қайта тиклаганман. Кейин ўзим ёзганимни қайта-қайта ўқиб кўрганман. Қай даражада тиклай олдим, деб. Бир рус тили ўқитувчимиз бўларди. Ўша кишига ҳам кўрсатиб олардим. Кўпроқ Толстойнинг, Достоевскийнинг ҳикояларини қайта ёзардим. Чехов ҳикояларини ёзиш ниҳоятда қийин. Чехов асосан диалог билан ёзади. Кўпроқ баёни бор ҳикояларни танлаб, қайта тиклардим. Шу юмуш менга асарни танишга, англаб олишга катта ёрдам берди. Менда ўзимга ишонч пайдо бўлди, ёза олишим мумкин экан, деган хулосага келдим.

— Қайси ёзувчиларнинг қайси ҳикояларини қайта тиклаганингиз ёдингиздами?

— Толстойнинг «Одамга неча газ ер керак?» ҳикоясини, Серафимовичнинг жуда кўп ҳикоялари, Горкийнинг «Челкаш», «Изергил кампир» ҳикояларини қайта ёзганман. Бу усулнинг фойдаси шу бўлдики, ёзувчилар услубларидаги фарқларни қийналмай ажратиб оладиган бўлдим. Яна бир жиҳатини айтай: мен қўллаган усул мунаққиднинг бадиий дидини ҳам шакллантириб, камол топтиради.

—Мен ҳам ўқувчилик, талабалик йилларимда шеърлар, ҳикоялар ёзишга уринганман. Асар танишда, адабиёт моҳиятини тушунишда, ижодкор меҳнатининг оғирлигини ҳис қилиш ва баҳолашда, масъулиятни оширишда бундай уринишларнинг ҳам аҳамияти борга ўхшайди...

—Масъулиятидан ташқари, бунинг машаққати бор. Машаққатнинг замирида роҳати бор! Бошқа одам тушуна олмаган нарсани тушуниб олсангиз, унинг роҳатининг ўлчови йўқ. Адабиёт шундай сеҳрли, жозибали, роҳатбахш дунё!

Мен аслида ўзимни матнчи ҳисоблайман. Матнни таҳлил қилсам роҳатланаман. Нуқтаси қаерда қўйилган, вергули-чи, қаерда қандай сўз ишлатилган, нега шу сўз ишлатилган, қайси эпизод қаерга киритилган, меъёр сақланганми ёки бузилганми — шулар бари мен учун муҳим, мени қизиқтиради. Ҳатто матндаги паузаларгача эътибор берилади. Матнда оҳангнинг ҳам ўрни катта... Бу ишнинг роҳатини шуни қиладиган одамгина билади. Бошқа бировлар учун матн устида ишлаш ёқмаслиги, беҳуда иш бўлиб кўриниши мумкин.

— Суҳбатларимиздан бирида айтгандингизки, адабиётнинг катта бир муаммосини кўтарадиган мақола ёзиш учун аввал уч-тўртта тақриз битиш фойдали бўлади. Чунки фикрлар тўпланади, дегансиз...

—Бу — жуда тўғри. Университетда дарс берган пайтларимда ҳам, кейин ҳам шу фикрни айтиб юраман. Учта-тўртта тақриз ёзиш — бир муаммоли мақолага материал беради. Тақриз — танқидчиликнинг, адабиётшуносликнинг ибтидоси, хоразмча айтганда, «сақаси» — қулоқбошисидир. Ҳамма иш тақриздан бошланади. Ахир, Белинскийнинг аксарият асарлари тақриз бўлгани бежиз эмас. Масалан, Пушкинга бағишланган асарларининг ҳам, Гоголга бағишланганларининг ҳам кўпчилиги тақриз...

—Домла, сизнингча, мунаққид қандай бўлиши керак? Унинг ахлоқ кодекси қандай бўлиши даркор. Унга қандай талаблар қўйилиши мумкин?

— «Танқид» деган сўз менга кўп ёқавермайди. «Мунаққид» сўзини ишлатган маъқул. Мунаққиднинг вазифаси — китобхоннинг дидини тарбиялаш, китобхонда адабиётга муҳаббат уйғотишдир. Унинг иши асарни қуруқ танқид қилишдан иборат эмас. Шундай бўлсинки, мунаққид адабий асарни таҳлил этиб берсин, ўқувчида асарни ўқишга муҳаббат уйғотсин. Муҳими шу!

Ўтган билимдонлар айтган эканларки, агар асар ғариб бўлса, уни танқид қилиб ўтиришнинг ҳожати йўқ. Ҳолбуки, биз арзимас нарсаларни ҳам танқид этдик. Масалан, ўз тажрибамда ҳам бадиий заиф асарларни танқид остига олганман. Бошқа ёзувчилар масъулият сезсин, уларга ибрат бўлсин деб танқид қилганман. Бу, албатта, тўғри эди.

Бошқа бир парадокс бор. Ёзувчи асари ҳақида мулоҳаза билдирасан, фикр юритасан, кўп меҳнат сарфлайсан. Бироқ ёзувчи сени тўғри тушунмайди, ғарази бор, деб хафа бўлади, ёмон кўради. Ваҳоланки, бу ерда умумнинг манфаати — китобхоннинг манфаати асосий ўринда туриши шарт эди. Мен эса ўша адибни одам сифатида ҳурмат қиламан, меҳнаткашлигини қадрлайман, унга нисбатан ҳеч қандай ғаразим йўқ. Асарнинг бадиий заифлигини илмий далиллаб берганман, холос. Бироқ, ёзувчи буни тушунгиси келмайди. Тўғри танқидга бундай нотўғри муносабат адабиётнинг ривожланишига кўмаклашмаслиги маълум. Мунаққид билан ёзувчи бир эзгу ишни қилаётган одамлар сифатида бир-бирларини тўғри тушунишлари зарур. Фақат истеъдод даражаси паст қаламкашларгина танқидни тўғри тушунмайдилар, менингча.

Шу ўринда яна бир гап. Мен Ойбек акани ҳам, Абдулла акани ҳам қаттиқ танқид қилган пайтларим бўлган. Бироқ улар ҳеч қачон мендан ранжимаганлар, менга ҳурматларини заррача бўлса-да, камайтирмаганлар. Умуман, катта истеъдодлар бундай ишни қилмайдилар. Чунки истеъдодлар ўзларининг камчиликларини ўзлари яхши биладилар, ҳақиқатни тан оладилар. Энг асосийси — улар ҳалол ва мард одамлар бўладилар.

Китобхонларнинг эсларидадир, мен кўпгина асарларни қаттиқ танқид қилганман. Шулар қатори бир асарни ҳам қаттиқ танқид остига олганман. Бу — адиба Саида Зуннунованинг «Сўқмоқлар» номли асари. Қисса ҳақида «Аттанг!» сарлавҳали мақолам босилган «Ўзбекистон маданияти»да. Бу мақола замона зайли билан бўлган гап.

Ўша вақтлари Владимир Дудинцевнинг «Noннинг ўзигина ризқ-рўз бўлмайди» деган китоби чиқиб, қаттиқ танқид қилинган эди. Шундай тенденция ҳукмрон эди: жамиятнинг, тузумнинг камчиликларини айтиш ярамайди; кўпроқ ҳаётнинг ижобий томонларини акс эттириш зарур. Бу асосий принцип даражасига кўтарилган эди. Партиянинг шундай шиори бор эди. «Аттанг!» ана шу даъват асосида юзага келган.

Асарнинг ўзи бадиий жиҳатдан зўр бўлмаса-да, ҳаёт материали нуқтаи назаридан анча долзарб эди. Шуни айтишим мумкин. Умуман, асар ҳақидаги бу фикрга мен бугун келмаганман. Ўн йилча бурун келганман. Ҳатто бир шогирдим — Исроил Мирзаев проза муаммоларига доир докторлик диссертациясини ёқлаётганда ундан илтимос қилдим: мақолага бирон жойда танқидий муносабат билдириб кетинг, деб. Тўғри, холис гап айтилса зарари йўқ эди. Лекин у андиша қилди, шекилли, «Аттанг!»га танқидий фикр билдирмади. Мана, бугун ўзим айтаётирман...

Давоми келгуси сонда.

Суҳбатдош: Маҳмуд САЪДИЙ

9 МАЙ — ХОТИРА ВА ҚАДРЛАШ КУНИ

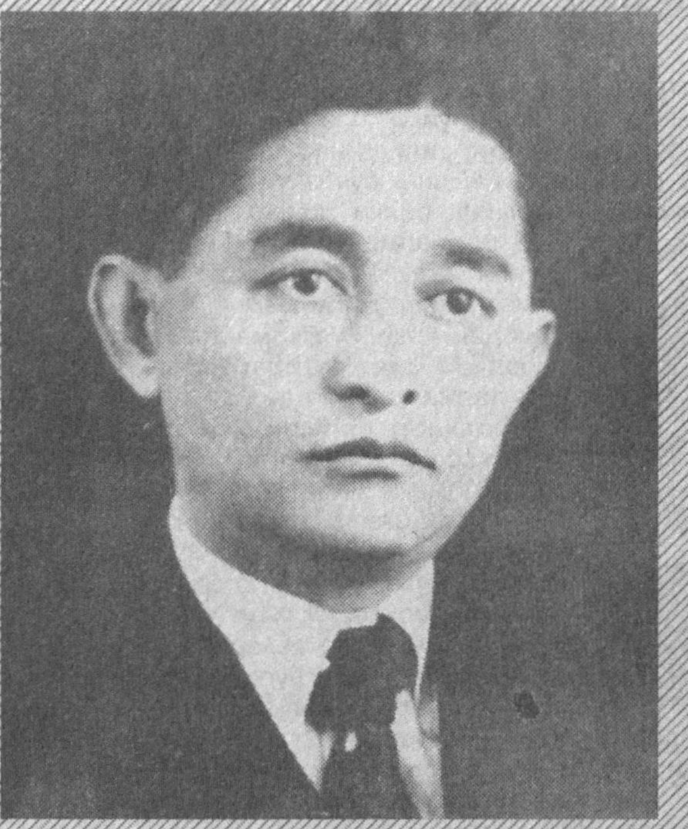

«Донишмандлар бир марта туғиладилар, лекин икки марта яшайдилар». Бу ҳикматда теран маъно бор. Зотан, Ғафур Ғулом, Ойбек, Мақсуд Шайхзода, Миртемир, Абдулла Қаҳҳор, Ҳамид Олимжон, Шуҳрат сингари XX аср ўзбек адабиётининг ёрқин сиймолари, халқимизга «Қатра», «Хотирам синиқлари» сингари ўлмас шеърий обидаларни мерос қилиб қолдирган улуғ шоирамиз Зулфия, моҳир таржимон, устод сўз санъаткори Абдулла Қаҳҳор ҳақида юракдан битилган хотиралар муаллифи Кибриё Қаҳҳорова ана шундай — иккинчи умрини яшаётган азиз инсонлардир. Бу нурли адибларнинг доно, ўтли сўзлари миллион-миллион ўзбекнинг қалбини иситиб, юрагида яшамоқда, сафимизда туриб миллатимизнинг янги-янги авлодларини маърифатли каломлари билан тарбияламоқда. Чин инсонликнинг маъноси ҳам аслида шундан иборат.

Устоз адибларимиз яшаб, ижод қилган ўнйилликлар зулм, истибдод ҳукмрон бўлган мустабидлик даври эди. Бироқ ҳақиқий истеъдодлар ҳар қандай қаттол замонларда ҳам қалбларидаги эзгу туйғуларини, она халқининг орзу-армонларини ифодаловчи, инсонлик шаънини улуғловчи рост, некбин асарлар битадилар. Истеъдоднинг, ижодкорнинг асл табиати шундай! «Мирзо Улуғбек», «Сурат», «Навоий», «Томошабоғ», «Менинг ўғригина болам», «Ўтрор», «Олтин зангламас»... ана шундай шиддатли руҳнинг, миллат вужудидаги қудратли эрк, озодлик вулқонининг даракчилари янглиғ пайдо бўлдилар!

Шу боис ҳам, халқимиз, айниқса, бугунги авлод улуғ аждодларини ифтихор билан, улар олдида қарздорлик ҳисси билан эслайдилар, ўзларини, аъмолларини унутмайдилар.

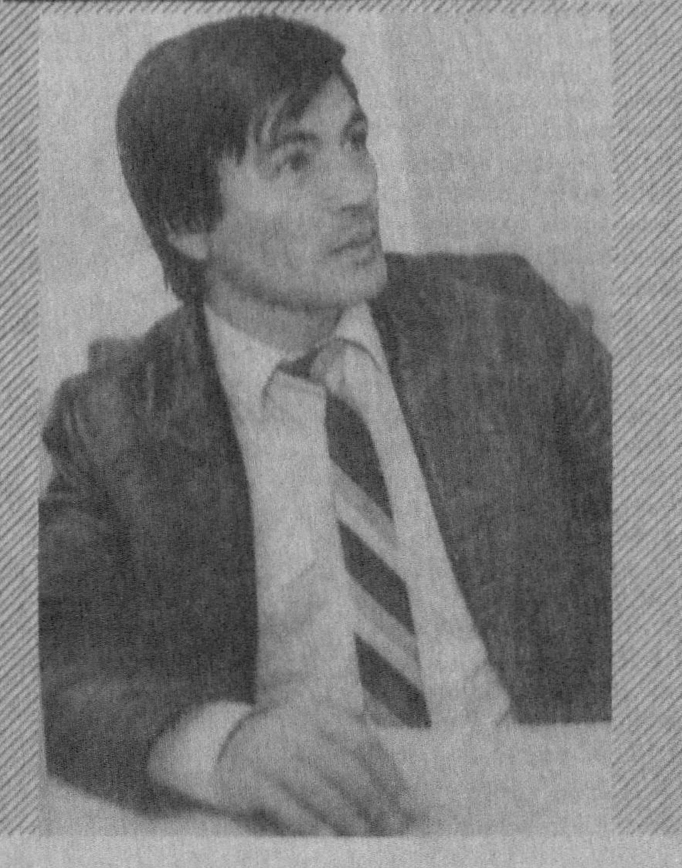

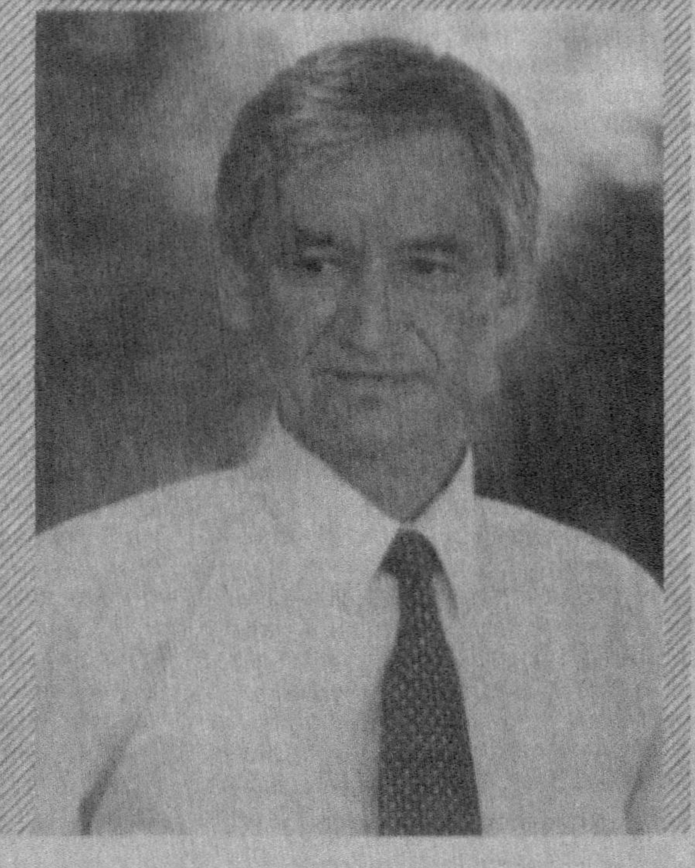

ФАН ШОИРИ

Қадрдон дўстим, йирик адабиётшунос Муротбек Каримович Ҳамроев ғурур қилса арзийдиган машҳур олимлар сирасига киради. Бу инсон серқирра ижодкор – шоир ва таржимон, танқидчи ва адабиётшунос, олим ва устоз, жамоат арбоби ҳамда ажойиб раҳбар эди. У ўз ишининг устаси ва ҳар бир соҳа олдида турган масалаларнинг ечимини осонликча ҳал қила оладиган топқир, зукко инсон эди. Олим қисқа умр кўрганига қарамай, салмоқли илмий, адабий-бадиий ва педагогик мерос қолдириб кетди.

Муротбек Ҳамроевда шеъриятга қизиқиш жуда эрта уйғонди. У ўн икки ёшидан бошлаб шеърлар ёза бошлади. Ўқувчилик йиллари мамлакатга турк шоири Нозим Ҳикмат келаётганини газетадан ўқиб қолади ва унга шеърий мактуб йўллайди. Ёш шоирга жавобан мана бундай хат келади: «Салом, Мурот! Шеърларингни олдим. Улар жуда жўшқин, асосийси, қалбдан ёзилган. Ватанинг бахтига омон бўл».

Ушбу илиқ сўзлар ёш йигитчани илҳомлантириб юборади. Аммо ҳаёт ўзгача ҳукм чиқарди... Шунга қарамай шеърият Мурот Ҳамроевнинг дилида мустаҳкам ўрин эгаллаб қолди.

1954 йили М.Ҳамроев Ўрта Осиё Давлат университетининг шарқ факултетига (уйғур-хитой бўлимига) ўқишга киради. Ўқув давридан бошлаб илмий жараёнга шўнғиб кетади, тадқиқотлар олиб боради, маърузалар билан анжуманларда иштирок этади.

Шу билан бир қаторда Муротбек Каримович бадиий ижод ва таржима билан ҳам шуғулланади. 1957 йили унинг илк шеърий асари нашр этилади, Хоразм вилоят театрида Д.Осимов ва А.Садировнинг «Анорхон» пиесаси уйғур тилидан рус тилига М.Ҳамроев томонидан таржима қилиниб, саҳнага қўйилади. Шу йилнинг ўзида ҳам тўпловчи, ҳам муаллиф сифатида Муротбек Ҳамроевнинг «Шинжон шоирлари» китоби босмага тайёрланади. 1958 йили олимнинг йирик илмий асарлари яратилади.

М.Ҳамроев Ўрта Осиё Давлат Университетини имтиёзли диплом билан тугатиб, Қозоғистон Фанлар Академияси қошидаги Тил ва адабиёт институтининг аспирантурасига ўқишга киради. 1961 йили номзодлик диссертациясини ёқлайди, уч йилдан сўнг эса докторлик унвонига эга бўлади. Унинг илк ижодий изланишларининг ўзиёқ ёш тадқиқотчининг адабиётшуносликда жуда мураккаб ва ҳали яхши ўрганилмаган муаммолардан бири – туркий халқлар адабиётида шеър шакллари муаммосига бағишланган эди. Жумладан, «Турк шеърияти шакллари асоси», «Уйғур мумтоз ва замонавий поэзиясида қофия» каби кўпгина илмий мақолаларида М.Ҳамроев шарқ шеъриятидаги асосий масалаларни қофия, вазн, бандлардан келиб чиққан ҳолда тадқиқ этади. Қисқа давр ичида олим ўзини жиддий тадқиқотчи сифатида намоён қилади. Олим турк халқлари поэзиясининг туб моҳияти, уларнинг бир асосдан, тилдан келиб чиққанлиги борасида изланишлар олиб борди. Матндаги кўп тилликни яхши тушунган М.Ҳамроев адабиётшуносликда биринчи марта турк шеъриятини, унинг ўзаро мутаносиблигини чуқур ва кенг ёритиб берди. У туркий халқларнинг аниқ даврий адабиёти ҳақида маълумот бера олди, умумназарий манфаатни акс эттирувчи адабиётшунослик масаласига оид салмоқли фикрларини баён қилди. Нуфузли илмий ишлари М.Ҳамроевни таниқли шарқшунос олимлар қаторидан ўрин эгаллашига сабаб бўлди.

Муротбек Ҳамроев ва унинг ҳамкасблари томонидан уйғур мумтоз поэзияси антологияси – «Асрлар садоси» тузилди ва нашр этилди. Унда йигирма учта шоирдан ўн олтитаси биринчи марта жаҳон миқёсида танилди. М.Ҳамроев уйғур поэзияси кичик антологиясининг рус тилида нашрдан чиқишига ўз ҳиссасини қўшиб, бунда у нафақат тузувчи ва муаллиф, балки таржимон сифатида ҳам иштирок этади. Уйғур поэзияси антологияси ўзбек тилида ҳам тайёрланган, аммо у ҳали нашрдан чиқиб улгурмади. Ушбу нашрда М.Ҳамроев энди ўзбек тилига таржимон бўлади.

Фолклор олимни ҳар доим ўзига мафтун этиб келган. Кўп йиллар давомида М.Ҳамроев диққат билан халқ оғзаки ижодининг намуналарини ёзиб олади. Унинг ташаббуси билан илк маротаба «Уйғур топишмоқлари», «Уйғур латифалари», уйғур эртаклари, мақол ва маталлари матбуотда эълон қилинган. Олим уйғур адабиёти билан фолклор орасидаги боғлиқликни тадқиқ этади. Рус тилига уйғур латифаларини, мақол ва маталларини, топишмоқларини таржима қилган.

М.Ҳамроев кўпгина ёзувчи ва шоирлар ижодини ўрганибгина қолмай, балки ўзи ҳам қобилиятли шоир ва таржимон бўлган. Қардош халқлар ижоди олимни бу тилларда нафақат шеърлар ёзишга, балки уйғур, қозоқ, ўзбек ёзувчи ва шоирларининг асарларини таржима қилишга ундаган. Кўпгина уйғур мумтоз адабиёти намоёндалари М. Ҳамроев таржималари туфайли жаҳонга танилди. Залели, Билол Нозим, Новбати, Хиркати, Лутфулла Муталлип, Умар Муҳаммади ва бошқалар шулар жумласидандир.

Муротбек Каримовичнинг илмий-педагогик фаолияти ҳам серқирра бўлган. У бир қатор дарсликлар, ўқув қўлланмалари, дидактика ва дарс бериш методикасига оид илмий мақолалар муаллифидир.

М.Ҳамроев Ўзбекистон педагогика фанлари тараққиёти учун кўп ишлар қилган. Сўнгги етти йил давомида олим Т. Қориниёзий номидаги Ўзбекистон педагогика фанлари илмий текшириш институтига раҳбарлик қилган, республикамиздаги турли олий ўқув юртларида «Адабиёт назарияси», «Миллий ва хорижий адабиёт» курслари бўйича маърузалар ўқиган.

У 47 ёшида оламдан ўтди. Вафотидан кейин мен дўстим хотирасига шеър ёздим.

Мен кўриб турибман,
Ер-осмон парчин.
Фарзандинг фиғони кўкларга ўрлар.
Бир ёнда ўзбеклар эгибди бошин,
Бир ёнда болам деб йиғлар уйғурлар.
Нима қилиб қўйдинг,
О, дўстим Мурод.
Наҳот ўлимда ҳам сен бўлдинг пеша,
У аҳду паймонлар бўлди-ку барбод,
Якка ов қиларкан ажал ҳамиша.
Минглаб йил ўтса ҳам осмон қаърида
Тўқнашмас фалакнинг икки тўзони.
Не бахтким, Ўзбекнинг мунис бағрида
Менга дўст бўлгандинг, уйғур ўғлони.

Нега яхшиларга нотанти ҳаёт,
Нега ғаним қолиб, дўст кетар нега?
Улуғ олим эдинг, ўзинг айт, Мурод,
Табиат ишига бормикин эга?

Нетай, жанозангга кечикдим ўзим,
Ногоҳ у зарбадан қолдим довдираб.
Кимга хитоб айлай, Мурод, азизим,
Бокурман қабрингга энди жавдираб.

Оғир... Эслаш оғир. Аммо дўстлик, хотира ва шеърлар қолди. Мана шулар кўнгилга далда бўлади, холос.

Абдулла ОРИПОВ,
Ўзбекистон Қаҳрамони,
Халқ шоири

ДАРЁДЕК ИНСОН ЭДИ

Асқад акани ўйлаганимда раҳматлининг учта хислати ёдимга тушаверади. У киши донишманд эди. Ўзини аямайдиган заҳматкаш эди. Бировга озор бермайдиган ҳалим табиатли эди, ўзгалардан меҳрини, меҳнатини дариғ тутмас эди. Бобурнинг машҳур сатри бор: йўлни не билгай киши, то раҳнамо кўрсатмагай... Мен Асқад аканинг бевосита раҳнамолигида камол топиб, адабиётда маълум мавқега эга бўлган тенгдошларимни, укаларимни санаб беришим мумкин.

Асқад ака донишмандлиги туфайли заҳматкаш эди, ва ё аксинча, заҳматкаш бўлганлиги учун ҳам донишманд эди.

Устоз ҳамиша теша тегмаган, қулоққа ёқимли эшитиладиган янги гап топиб айтардилар. У кишининг шеърлари ё ҳикоялари, романларини эмас, кундалик мавзудаги мақоласини ўқиганда ҳам одам беихтиёр хаёлга толар, ҳайратга чўмарди. Бу – Асқад Мухторнинг бировга ўхшамаганлигида, ўз фикри, дунёқараши, фалсафаси борлигида. Дунёвий ва диний илмлар билимдони сифатида, шубҳасиз, Асқад ака ўз тенгдошлари орасида беназир эди. Фақат, замон зайлига кўра, у ўзини даҳрийнамо қилиб кўрсатишга мажбур эди.

Тақдирнинг мукофоти экан, бир неча йил Асқад аканинг ёнида, у кишининг ҳомийлигида ишлаш насиб этди. Камина у кишидан дунёга кўнгил кўзидан ташқари ақл кўзи билан қарашни ҳам ўргандим. Адиб уфқлар шайдоси эди. «Тепада турган одам уфқнинг ярмини кўради, тоғда турган одам уфқнинг давомини ҳам кўради», деб таълим берардилар. Асқад ака чиқиб олган тоғ, ўшанда, биз ёшлар учун етиб бўлмас армон эди.

Чуқур дарё тинч оқади. У киши тинч оқар дарёни эслатиб турарди. Дона-дона, бийрон сўзлашидан, фикрларининг теранлиги, ҳар бир калимасидан маъно уфуриб туришидан, такаллумининг тагдор ва чўғли бўлишидан. Ардоқли Зулфия опа бир мажлисда, мен Асқад билан гаплашсам, ўзимни маънавий бойиб қолгандек сезаман, деган эдилар.

Асқад аканинг гапи мўътабар эди, қандайдир маънода мезон эди. Бирор асар қўлёзмаси устида баҳс бўлиб қолса, «Асқад ўқидими?», «Асқад ака нима дебди?» каби саволлар туғиларди, бу табиий эди. Асар устозга маъқул келган бўлса, демак, босишга лойиқ.

Шу ўринда бир воқеа эсимга тушди. «Гулистон» журналида ишлардим. Асқад аканинг топшириғи билан Миртемир акадан шеър ундиргани тез-тез домланикига бориб тураман. Миртемир ака, ўн марта қоралаб, қайта-қайта ишлаган шеърини қизғаниб қўлимга тутқаздилар.

–Ҳали хомроқ, – дейди, – Асқадга айт, яхшилаб кўрсин.

Миртемир акадек сўз заргари ўз асарининг тақдирини ҳаммага ҳам ишониб топширавермас эди. Асқад акага суянарди, у кишининг зукколигини қадрларди.

Шоир Мамарасул Бобоев хокисор, камтар инсон эди, юракка чиппа ёпишадиган дилбар шеърлари кўп. У киши бир устоз тилидан шогирдига қарата, «олға юргин, аммо менинг ортимдан!» дейди. Асқад акани эслаб ўтирибману, шу сатр хаёлимда айланаверади. Сир эмас, жилд-жилд китоб ёзган баъзи бир ҳурматли акаларимиз ёшларнинг бошини силашга келганда... нима десам экан, ҳай, жиндай эринчакликми, лоқайдликми қилишарди. Улар ёш истеъдодларни тирсаклаб туртмасада, олдинга ўтишга қўймасди. Асқад ака, адабиёт – марди майдонники, марҳамат, зўр нарса ёзган ўз ўрнига чиқаверсин, деган принцип эгаси эди. Орқасидан келаётган ёшларни қўлтиқлаб олишни фарз, деб биларди. Бунақа жавонмардлик ўзининг қувваи ҳофизасига ишонган кишиларга хос бўлса керак.

Яна бир хотирот. Дўрмон. Асқад ака бироз хасталаниб ётибди. Гоҳо дала ҳовлисига кираман. «Юринг, дўстим, боғ айланамиз», дейди. (Устоз эркалаб, ўзидан ёшларни ҳам, баъзан, дўстим, дерди) Беш юз қадамлик текис йўлкани икки-уч бор айланамиз. Одатдагидек, нима қиляпсиз, деб сўрайди. Мен улуғ авлиё Аҳмад Яссавий ҳақида бир нарса ёзмоқчиман, тарих титкилаб, ўйланиб, безовталаниб юрибман, дейман. Асқад ака маслаҳат берди: «Яхши мавзу. Қутлуғ мавзу. Фақат Яссавий образини майдалаштирманг. Дунёга, даврга умумбашар кўзи билан қараш керак. Яссавийнинг фожиаси – азалий ва абадий фожиа, шуни очишга уриниг. Қамровни кенгроқ олинг».

Устознинг нимага шаъма қилаётганини англадим. Буни, кейинроқ, адибнинг кечалари уйқу қочганда битган қайдларида ҳам ўқидим. Келинг, уларни сиз билан бирга яна бир эслайлик.

Асқад ака дейди:

«Ўзингники эмас, ўзгаларнинг нодонлиги ҳам ёзишга ҳалақит беради".

«Бойликни бойлик қилган ўзимиз. Агар унга бунчалик сиғинмасак, у бир тийинга арзимасди».

«Ҳақиқат – худодир. Унинг борлигини ҳамма билади-ю, ўзини ҳеч ким кўрмаган».

«Худо инсонни бир умр бахт излаш азоби билан жазолаган».

«Агар от ўзида қанчалик куч борлигини билганида эди, тушовлаб қўйишларига рози бўлмас эди»...

Асқад ака унутиб бўлмайдиган инсон эди. У кишини кўрган, билган одамлар тирик экан, бу азиз инсон ҳақидаги ёруғ хотиралар кўнгил тўрида ўтдай ёниб тураверади.

Саъдулла СИЁЕВ

АСҚАД МУХТОР ЎГИТЛАРИ

Саксонинчи йилларнинг бошларида Асқад ака «Ўзбекистон адабиёти ва санъати» газетасига бош муҳаррир бўлганларида мен бўлимда ишлардим ва устознинг суҳбатларидан бот-бот баҳраманд бўлиб турардим. Йиллар ўтиб, шу мулоқотлар асосида китобча ёзиш иштиёқи ҳам пайдо бўлди. Суҳбатни қоғозга тушириш жараёнида у кишининг китобларидан ҳам фойдаланган ўринларим бўлди.

Адабиёт, умуман, ижод ҳақидаги суҳбатимиз бу турур.

Дедим:

–Айтингчи, устоз, ижодкор учун энг муҳими нима: истеъдодми ёки тажриба?

Дедилар:

–Энг муҳими – ақл!

Дедим:

–Ёзувчи ёки шоир ижодининг мароқли нуқталари ҳақида гапирсангиз.

Дедилар:

–Энг муҳим асарим ҳали олдинда, деган ишончдан мароқлироғи борми? Шунинг учун ҳам ўтмишдан кўра келажак ҳақида гапириш завқлироқ бўлади.

Дедим:

–Айрим ижодкорлар, барьакс, ўтмишлари ҳақида мақтаниброқ гапиришлари ниманинг аломати?

Дедилар:

–Маънавий кексайишнинг.

Дедим:

–Бундан қандай қилиб фориғ бўлмоқ керак?

Дедилар:

–Ёшликдаги хатолардан йўл-йўлакай холос бўлган ютади, чунки кексаликнинг ўз қусурлари бўлади. Шу жумладан, андак мақтанчоқлик... Аслида хизматларни уларнинг ўзлари эмас, жамият эътироф этиб турмоғи керак. Яъни сиз билан биз.

Дедим:

–Шеърият анчайин эскирди, деган фикрга муносабатингиз?

Дедилар:

–Шоир бўлиш яхши, шоирлик даъво қилиш ёмон. Кейинги пайтда айнан даъвогарлар кўпайди. Истеъдодли шоир, яхши шеър эса ҳамон тақчил. Яхши шеър эса одамнинг яшаши, курашиши учун зарурдан зарур. Зеро:

Бу дунё – жўн, ҳа, бўлгани шу.
Ҳамма нарса худди алифбо.
Дарё: икки қирғоқ орасида –
сув,
Шунчаки сув, сув H_2O.
...
Қизлар – фақат қизлар
Қушлар фақат қушлар,
Севги – қўй, уёғин айтмадим.
Хуллас, шундоқ эди олам ва
ишлар.
Сени танимаган пайтларим
...
Сени танимаган шўрликлар
аянч!

Умуман, шеърият тақдири ҳақида фол бошласалар ёки уни ўзларича таҳлил қилсалар, ғашимга тегади. Баҳорги соф ҳавонинг кимёвий таркибини ҳам текшириш мумкин. Аммо ундан кўра, шундай кўкрак тўлатиб нафас олган яхшироқ эмасми?

Дедим:

–Сиз Ватан ҳақида ўзгача ёздингиз...

Дедилар:

–Мен қитъалар, океанлар ошдим ва бот-бот Ватаннинг ҳатто тутуни ҳам хушбўй бўлишига имон келтирдим. Инчунин, Ватанидан ажралганларнинг ҳамма нарсадан жудо бўлганликларига шоҳид бўлдим.

Дедим:

–Истеъдоднинг ижодий формуласи борми?

Дедилар:

Қадимда бир донишманд айтган экан: «Мен вақтнинг нималигини биламан, аммо «Вақт нима» деб сўрашса, айтолмайман. Истеъдод ва ижод ҳам шунақа.

Дедим:

–Қалам аҳлига, энг аввало нимани ёзишни маслаҳат берардингиз?

Дедилар:

–Ҳақиқатни! Зеро, ҳақиқий ёзувчи ёлғонни тўқиса ҳамки, ҳақиқатни ёзади.

Дедим:

Ахир, ҳаммабоп ҳақиқат йўқ-ку!

Дедилар:

Ҳақиқат ҳақоратдай бўлиб туюлмаслиги учун уни асл матога ўраб беришни ўрганмоқ керак. Арча хушбўй бўлгани учун ҳам минг йил яшайди.

Дедим:

–Ҳайём рубоийларига қандай қарайсиз?

Дедилар:

–Илло, менимча, Умар Ҳайём рубоийлари фоний дунёнинг жавобсиз фарёдларидир. Умар Ҳайёмда инсоннинг Худодан бўлак умиди йўқ! Буни ҳис этмоқ учун юракда эътиқод ва ўт бўлмоғи керак.

Дедим:

–Умр ўтаяпти, вақт ўтаяпти – шогирдларга кўпроқ ёзишни маслаҳат берарсиз.

Дедилар:

Хўброқ ёзишни маслаҳат бераман. Вақт ўтаяпти, деймиз. Аслида бизнинг ўзимиз ўтаяпмиз.

Нусрат РАҲМАТ

УЗУН ЙЎЛАКДАГИ ИККИ КИШИ

Бу воқеага энди кўп йил бўлди.

Узун йўлакнинг этак томонидан икки киши паст товушда сўзлашганча келаётган эди.

Хонадан чиқдиму уларни кўриб, терга ботдим... Аслида, мен биров учун хижолат чекмоқда эдим.

Ажойиб шоира Саида опанинг янги бир достони радиода берилиши дастурда эълон қилинган, лекин берилмай қолган эди.

Адабиёт бўлимида ишлардим. Кеча кутилмаганда бошлиқ чақиртириб:

–Буни ўқиёлмадим. Кейин берилар, – деди.

У ёмон одам эмасди. Обрўли арбоб ҳам эди. Аммо ўта эҳтиёткор. Ва муҳими, бировнинг ҳолини ҳис этмай, бизни қийнар эди.

Мен ёш, қайсар эдим. Талашиб-тортишардим. Бир гал кимнингдир асарини бўяш учун бошлиқ қўлига қизил қалам олганида:

–Қўйинг қаламни! – деб унга қаттиқ гапирган ҳам эдим.

Одатдагидек бўш келмай:

–Кўпчилик ўқиган. Яхши асар. Вақтида кетиши керак, – дедим.

–Кейин... кейин! – деди бошлиқ.

–Бўлмаса, – дедим кескин, – Саида опа билан Саид Аҳмад акага ўзингиз жавобини айтасиз.

Мана, бугун улар иккиси ғамгин ва паришон ҳолатда йўлакда судралиб келмоқда эди.

Ўшанда узоқ йиллар давом этган қама-қама, тазйиқ, эрксизлик даври ўтиб, илк қарашда эркинлик ҳукм сура бошлаган эди. Бироқ қора кунлар асорати ҳаётнинг устига соя ташлаб турарди. Қайсидир ёзувчининг асарини «тўхтатиш», номини рўйхатдан ўчириш оддий ҳол эди. Бундай пайтда яна орқага қараб сурингандек туюлиб, хаёли қочган ёзувчи тоқатсизланар, ҳатто унинг кўнглига баёнсиз ваҳм-қўрқув тушар эди.

Саид Аҳмад ака хонадони мен ҳикоя қилаётган кунга қадар етарлича зулм кўрган эди. Кейин ҳам...

Улар бошида кўп калтак синган эди. Айниқса, Саида опа!

Умуман, бу гўзал инсон, гўзал адибанинг қисқа ҳаёти, асосан, азоб-уқубат билан кечган эди. Халқ ичида шон-шуҳрат қозонганига қарамай, у тириклигида кам эътибор топган эди.

Одатда, севишганларга қараб улар бир-бирини севади, дейиш ортиқча. Бу уларнинг юриш-туриши, ранги-рўйида акс этади! Саид Аҳмад ака ва Саида опага ҳаётда кам учрайдиган муҳаббат буюрган эди... Мен аввалдан ҳикояни «Саид ва Саида» деб атаб, ишқ достонлари руҳида ёзмоқчи эдим-ку, ўзим ҳам ижодкор эканлигимдан, менга «ака», «опа» сўзларини ишлатмаслик одобсизлик бўлиб кўринди. Бунинг устига, воқеанинг равиши бироз бошқача эди... Қандай бўлмасин, улар хонадонини муҳаббат ва садоқат тутиб турар эди!

Мен уларнинг оддий бир ҳолатларда севиниб, ўзларини бахтли ҳис этишганини кузатганман.

Аниқ ишим йўқ эди. Суҳбатни давом эттиргани қолдим.

Бироқ тажрибали адибдан энди нималарнидир сўрамоқчи эдим, ошхонада куймаланаётган Саида опа хонага кириб келди. У чойни янгилаб, бўш курсига ўрнашди... Шу куни Саида опа негадир ўзининг ёшлиги, адабиётга илк қадам қўйган йиллари ҳақида гапирди. Ойбек домлани эслади. Улуғ адиб ўқувчилар билан бир учрашувдан сўнг, кеч пайти қиз бола йигитлар орасида турмасин, деб машина кабинасидаги ўз жойини унга бўшатиб берганини ҳикоя қилди. Саид Аҳмад ака гапга бирон марта ҳам аралашмади. У ўйчан, беозор жилмайиб, эҳтимолки, ўзига яхши таниш ҳикояни нечанчи бора диққат билан эшитмоқда эди. Мен уларга разм солиб, бутун йўлиққан бахтсизликларга қарамай, улар барибир, бахтли инсонлар, деб ўйлаганман.

Ўша куни ва кейинчалик учратганларимда Саида опадан бир умрга унутилмас сабоқ олганман. У ўзини содда, камтар тутар эди. Тасаввур қилинг.

Саида опанинг «Сўқмоқлар» асари аёвсиз «дўппосланганидан» озгина вақт ўтган эди, дорилфунунда учрашувга чақирганмиз. Қизиқ жойи, мана шу талабалар билан учрашувнинг ўзи бўлаётганию, бу ерга бирга келишганидан улар мамнундек эди. Мен Саида опанинг ирода кучига қойил қолганман. Ўша куни у ўзини оқлаш, бировлар билан баҳсга киришишни эп кўрмадими, фақат ўз ижоди, адабиёт ҳақида гапирди. «Ёзувчи торга ўхшайди. Ҳаёт қандай чертса, шундай янграйди. У ҳис этгани, ўйлаганини ёзади» қабилида осойишта сўзланди, холос. Саид Аҳмад ака эса ҳатто саҳнада гоҳ-гоҳ гапга аралашиб, ҳазилкашлик қилиб ўтирарди. Саида опа:

— «Сўқмоқлар»дан кейин... – дейиши билан, у:

— Тўқмоқлардан кейин...

Яна қайсидир йили Саид Аҳмад ака, ўзим ош қилиб бераман, деб бир неча ёш ижодкорни уйига чақирган эди. У баъзан шундай, ёшлар билан суҳбатлашиб, ҳар кимнинг даражасини англаб боришга уринади.

Дастурхон йиғиштирилгач, дўстларим бирин-кетин ишлари борлигини айтиб, ўринларидан туришди. Мен ҳам турдим.

–Сенинг ҳам ишинг борми?.. – деб сўради Саид Аҳмад ака.

Саида опа эски Ёзувчилар уюшмаси биносининг иккинчи қаватида бир курсида ўтирибди. Нимадир иш билан келган. Пастки қаватдан кимдир кўтарилса, ёши катта адибми, мендек бошловчими, у ҳар гал саломлашгани ўрнидан туради... Саида опа ёзувчининг ижодига нисбатан ҳам одамий хислатлари, инсоний қиёфасини юксак тутар эди. Биринчи ўринга қўяр эди! Унинг қони-қонида доим ҳақиқат, адолат туйғуси яшар эди. Саида опа қачондир, қаердадир исён кўтарса, ноҳақликка, қабоҳатга қарши исён кўтарган.

Мен бу кун олдинги авлод барча адиблар қатори Саид Аҳмад акани устоз дейман. Меҳрини туйиб, суҳбатидан баҳра топганман. Унинг баъзи бир асарларига муҳаррирлик қилганман. У ҳам айрим асарларимга эътибор берган. Сўнгги даврда ёзганларимдан «Кўзгу олдидаги одам» романимни эринмай қалам билан кўрган, таҳрир қилган. Шунга қарамай, мен Саид Аҳмад аканинг бевосита шогирди эмасман. Мен кўпроқ ўзимни Саида опанинг шогирди ва укаси, деб биламан.

З И Н А Л А Р

Зиналар, зиналар, буюк зиналар,
Битта поғонангиз бўлсам кошкийди...
Саида ЗУННУНОВА

Қутлуғ зиналардан
юксалган инсон
Янада юксакка ўрласин деб йўл –
Ўзни қояларга уриб беомон,
Зинага айланиб қолгани маъқул.

Шоирлар авлоди чинакам зина,
Мақтаниб бўлмасми келгач хонаси.
Биз зина бўлмасак, терлаб озгина
Бўлармиз ҳар қалай бир поғонаси.

Опажон, мангудир шоирлар умри,
Уларга май берган умрзоқ соқий.
Шоир эҳтироси, дарди, кўз нури –
Унинг шеърияти ҳаётдек боқий.

Фахрланса арзир
ҳаяжон ва ҳис –
Ахир, мангу ёқар шоир қонини
Шоирлар қалбига киролмас Иблис.
Азроил ололмас улар жонини.

Хўп.

Хаёлга берилиб, воқеадан бироз четлашдим.

Радиода достон тақдири нима бўлди?!

Узун йўлакда икки ҳурматли адибни учратгач, бошлиқ «тўрачилик» қилганини очиқ айтдим. Уларни тўғри бошлиқнинг ёнига бошлаб бордим.

Бизнинг қўлимиз билан иш тутишни ёқтирган, керак бўлса бошни кундага қўйишимизни истаган бошлиқ, улар бостириб келиши-ю, мен дадиллик қилишимни кутмаган эканми, сал саросималанди. Ниҳоят:

–Эртага бир вақт топиб, берамиз! – деди. Ўзи яхши кўрган қизил қалам билан рухсат маъносида матнга қўл қўйди.

Албатта, эртаси куни достон радиода берилди.

Лекин Саида опадан у туйиши мумкин бўлган суюнч тортиб олинган эди (буни ҳар қандай ижодкор ҳис этади).

Саида опага озор етиб, у бекордан икки кун изтироб чеккани қолди.

Ҳикоя шу. Икки оғиз илова.

Мана, энди, кўп йилдан сўнг, узун йўлакда Саид Аҳмад ака ёлғиз бораётганини тасаввур қиламан.

Унинг ёнида Саида опани гавдалантиргим келади.

Бунга эришолмайман.

Юрагимга бир ғусса чўкади...

Омон МУХТОР

НАЗАРМАТ

ЭЛ БАҲОДИРИ

(Генерал Собир Раҳимов хотирасига)

Баланд бўй, қоракўл папаги бошда,
Башар қолганида жангу талошда,
У олов умрини қўйди гаровга,
Шер бўлиб ташланди ялмоғиз ёвга,
Адолат қиличин тутиб қўлига,
Қалқон этди кўксин жанглар йўлига,
Папағли бошига ёвуз чанг солди,
У ёвни емириб, нур бўлиб қолди.
Туғилган Тошкенти, кўҳна Тахтапул
Дер: биз-ла бирга у – генерал ўғил,
У жондан севарди она юртини,
Боғларин, тоғларин файзу кўркини,
Севарди санъатни, қўшиқ, куйларни,
Ўзбекка ярашган улоқ-тўйларни.
Жангаро бир лаҳза ором олганда,
Сезар юрт соғинчин ёлғиз қолганда,
Дер: қайтсам жангтоҳдан бўлардим
боғбон,
Айлардим юртимни бетакрор бўстон.
У Умар фарзанди – эл баҳодири,
Бағрида асрайди она диёри!

ЎЗБЕКИСТОНИМ

Замини серфайз, халқи бахтиёр,
Тарихи залворли, ўтмиши буюк.
Марду майдонларга макон ҳур диёр,
Гуллаган ҳар гўшанг ардоқли, суюк.

Буюк аждодларга доя бўлган юрт,
Сийнангда улғайган Темур, Улуғбек.
Ҳазрат Алишеру Бобур куйлаган
Шаънингни улуғлаб, эй, халқим – ўзбек.

Темур Малик, Маҳмуд Торобий,
Муқанна-ю Жалолиддинлар
Қиличидан ёв топди завол,
Маҳв бўлди не ғайридинлар.

Узоқ давом этди курашлар,
Қурбонлар ҳам кўп бўлди, шаксиз.
Истиқлолга кўз тикдик қанча –
Дилда ишонч эди-да чексиз.

Истиқлолинг муборак, юртим,
Кўз тегмасин бахтингга ҳеч ҳам.
Нурли йўлдан одимла илдам,
Хидай қилди сўзин яккалам.

Хидай ТОШПЎЛАТОВ,
1-гуруҳ уруш ногирони

Халқ эътиборига тушган газета ёки журналнинг обрўси фақат нашр адади билан эмас, балки ўзининг доимий мухлис-муштарийларига эгалиги, узоқ йиллар мобайнида улар билан муносабату мулоқотининг барқарорлигига ҳам боғлиқ. Бу жиҳатдан газетамизнинг яхши анъаналари борлигидан мамнунмиз.

Таҳририятнинг якдил фикри асосида очилган янги саҳифа – ГАЗЕТХОН МУШОҲАДАСИ муштарийлар билан алоқани янада мустаҳкамлаш, юртдошларимиз тилидаги, дилидаги ўй-мулоҳазалар ҳақида фикрлашиш мақсадини кўзлайди. Эндиликда ҳафталигимиздан ГАЗЕТХОН МУШОҲАДАСИ саҳифаси доимий ўрин олади.

Бугун эътиборингизга таҳририятимизга келаётган кўплаб мактубларнинг айримларини ҳавола этаяпмиз.

ТАҲРИРИЯТ

Ҳовлиқтирманг!..

«ЮЛДУЗ»НИНГ МЕЗОНИ БОРМИ?

ёхуд таърифу тавсифларга ортиқча сахий бўлмайлик

Кейинги пайтларда айрим газеталарда, айниқса, радио ва телевидениеда бир ибора кўп такрорланадиган бўлиб қолди. «Эстрада юлдузи», «Саҳна юлдузи» каби иборалар қаердан олиндию, нега бунча «фаоллашиб» қолди, деб ўйлайди баъзан киши. Менинг тушунишимча, «юлдуз» сўзи хорижий матбуотнинг, айниқса, ғарб матбуотининг «маҳсули» бўлса керак. Чунки бизда машҳур хонандаларга нисбатан «юлдуз» сўзи авваллари ҳечам ишлатилмаган. «Фалончи ҳофиз» дейилса бўлди, ҳамма машҳур хонандани кўз олдига келтирган.

Аслида, «юлдуз» сўзининг қўлланишига эътирозим йўқ. Гап шундаки, ҳали учтўртта қўшиғи шинавандалар қалбини эгаллаб улгурмаган айрим ҳаваскорларга ҳам бундай сифатни тақаб қўйиш эриш туюлишини айтмоқчиман, холос. Хўш, «юлдуз»нинг мезони борми?

Яқинда «Труд» газетасида эълон қилинган бир суҳбатда айни шу мавзуда фикр юритилганига кўзим тушди. Суҳбатдошлар машҳур эстрада хонандаси Алла Пугачева чиндан «юлдуз»ми, деган фикрда баҳслашади. Тўғриси, бу машҳур хонандани бизнинг шинавандаларимиз ҳам жуда севиб тинглашади. У нафақат Россияда, балки дунёнинг кўплаб мамлакатларида ўзининг сон-саноқсиз мухлисларига эга. Шунга қарамай, ўша суҳбат иштирокчиларидан бири хонандани россияликлар нуқтаи назаридан суперюлдуз дейиш мумкин, ғарб мезонидан келиб чиққанда бундай баҳо бериб бўлмайди, чунки ҳақиқий юлдуз ортида бутун бир шоу-бизнес индустрияси туради, деган фикрни билдиради.

Мен бу суҳбатни эслаганимнинг боиси шундаки, ёш ижрочиларга ёхуд таниқли хонанда, чинакам санъаткорга таъриф берганимизда, ҳар қалай, баҳони ошириб-тошириб юбормаганимиз маъқул. Дейлик, ёшларнинг ёки бирон-бир тоифанинг кўнглини топгани билан хонанда «юлдуз»га айланиб қолмайди. Иқтидорли ёшларни ҳовлиқтириб қўймаслик учун ҳам таърифу тавсифларга ортиқча сахий бўлиб кетмайлик.

Раҳмон НУРИДДИНОВ
Навоий шаҳри

Эътироз

ИШОНЧСИЗЛИК УЙҒОТМАНГ

Талабалик – ҳар кимга ҳам насиб этавермайдиган бахт. Тўғри-да, узоқ бир жойдан шаҳарга келиб ўқишнинг ўзи бўладими. Шукрки, бу бахт менга ҳам насиб этган...

Ана шундай ширин ўйлар оғушида уйга – қишлоғимга кетяпман.

–Талабамисиз? – сўради ҳайдовчи ҳавас билан.

–Ҳа, талабаман, – жавоб бердим ғурурланиб.

Кейин у қаерда ўқишимни сўради. Мен ўқиш жойимни айтдим. Ҳайдовчи табиатан қувноқ ва гапга уста киши экан, анча вақтгача зериктирмади.

–Тўғрисини айтинг, ўқишга қанча билан кирдингиз? – сўради у қувлик билан.

–Пул билан кирганим йўқ, – дедим жиддий тус олиб.

Тўғриси, бу саволни кўп эшитган бўлсам-да, айни пайтда ҳайдовчидан кутмаган эдим. Назаримда, у нотўғри фикрларга ишонаверадиган киши эмасди.

Қизиқ, ҳозирги кунда фалончининг қизи пул билан ўқишга кирибди, пистончининг пули йўқ экан, ўғлини ўқишга киритолмабди, қабилидаги гапларни эшитиб қоламиз. Наҳотки ўқишга билим билан кириб бўлмаса?! Йўқ, чинакам билимли ўқувчи ҳар қандай ҳолатда ҳам ўқишга кира олиши мумкин-ку. Бу мавзуда тенгдошларим, яқин кишиларим билан суҳбатлашдим. Улар агар ўқувчида етарли билим бўлса, ўқишга кира олиши мумкинлигини тасдиқлашади. Тўғри, баъзан сизу биз билган билимдон ўқувчилар ҳам ўқишга кира олишмайди. Аммо буни фақат пул бўлган тақдирдагина ўқишга кириш мумкин, деб тушуниш керак эмас-да!

Мен ҳайдовчидан бекорга ранжиганим йўқ. Чунки ҳозир шундай фикрдаги кишилар ўқишга фақат пул билан кира олиш мумкин, деган нотўғри тушунчалари боис, ёшларда ўз кучига ишончсизлик, ноўрин фикрлар пайдо бўлишига сабабчи бўляптилар.

Беҳзод ФАЗЛИДДИНОВ, талаба
Наманган.

Ҳаажжуб!..

МУНДАРИЖА ВА МОҲИЯТ

Набирамнинг синфдошлари диққатига

Азизларим! Менинг ёшим етмишдан ошган. Набираларим ҳам кам эмас: энг кичиги боғчага қатнайди, энг каттаси эса олий ўқув даргоҳини битириб, меҳнат қилмоқда. Қолганлари ўрта мактаб ва олий ўқув масканларида билим олишади. Уларнинг бирига ўз отимни қўйганман. Аммо оилада уни Бобурхон деб атаймиз. У рус мактабининг иккинчи синфида ўқийди. Барча буви-бувалар каби, мен ҳам унинг юриш-туришини, ўқишини, уй вазифаларини вақтида бажаришини назорат қиламан, кўпинча бирга дарс қиламиз: ҳикоя ёки эртак ўқиймиз, шеър ёдлаймиз, олув-қўшув машқларини ечамиз, савол-жавоб қиламиз.

Бобурхоннинг азиз синфдошлари! Энди сизларга ушбу мактубни ёзишимнинг боисини айтай. Кунларнинг бирида қўлингиздаги «Ўқиш китоби»нинг **(«Вместе с солнышком», Книга для чтения. 2 класс. Составители: М.Х.Тохтаходжаева, Н.М.Вайцман, В.А.Белова, Ташкент, «Шарқ», 2000.)** улуғ олим, йирик давлат арбоби Улуғбекнинг ёшлигига бағишланган саҳифаларини ўқидик ва ниҳоятда таажжубландик: унда китоб муаллифлари «Куч адолатда» шиорини байроқ қилиб баланд кўтарган ва шунга амал қилган Соҳибқирон бобомиз Амир Темурни «улуғ босқинчи» («великий завоеватель»), Улуғбекни эса «босқинчининг набираси» («внук завоевателя») деб ёзишибди. Худди шу саҳифада ёш Улуғбекнинг дин арбоблари – шайхлар билан тўқнашув-тортишувлари тўғрисида ҳам далилланмаган тушунча-таъкидлар битишибди.

Мен набирамга аслида бундай эмаслигини айтдим, бу улуғ зотлар ҳақида холис маълумотлар беришга шошилдим, уларнинг халқимиз тарихида тутган тенгсиз ўринларини тушунтиришга интилдим. Аммо «Ўқиш китоби»нинг минг-минглаб нусхаларда тарқаб кетганини ўйлаб, Бобурхон синфдошларига, умуман, бу дарсликдан сабоқ олувчи барча иккинчи синф ўқувчиларига ушбу мактубни йўллашни шарт деб билдим.

Шунақа, азизларим! Улуғ бобомизга китобингизнинг ўттиз биринчи саҳифасида берилган нотўғри таърифга эътибор берманг, ўқиманг ҳам. Яхшиси ўқитувчи-устозингиздан, ота-онангиз ва опа-акаларингиздан Тошкентнинг қоқ марказида ўрнатилган маҳобатли ҳайкал ва унинг ён бағрида ташкил этилган катта музей ҳақида сўзлаб беришни илтимос қилинг, Самарқанд, Шаҳрисабз каби қадимий шаҳарларимизда улуғ бобомиз сиймосининг савлат тўкиб мағрур туришининг, поёндозига анвои гуллар қўйилишининг сабабини суриштиринг, мамлакатимизнинг олий ордени Соҳибқироннинг табаррук номи билан аталишининг боисини сўранг. Қисқаси, «Ўқиш китоби»нгизнинг тузувчи-муаллифлари улуғ давлат арбобига нисбатан ҳурматсизлик кўрсатишган, уни «босқинчи» деб баҳолаб, сиз набираларимга нотўғри сабоқ беришган.

Мен юқорида Бобурхон «рус мактаби»да ўқийди, деб ёздим ва бу мактубимни барча рус мактабларидаги иккинчи синф ўқувчиларига мўлжалладим. «Рус мактаби» деганда мен бу иборада *ўқиш-ўқитиш ва таълим-тарбия ишлари рус тилида олиб бориладиган ўзбек мактабларини тушунаман.* Худди шундай! Масъул ходимлар бу жуда муҳим тафовутни асло унутмасликлари керак, деб ўйлайман. Барча синфлар учун ўқув дарсликлари, кўргазмали қурол-воситалар худди шу тушунча асосида яратилиши керак. Асрлар давомида сайқал топиб келган миллий урф-одатларимиз, анъаналаримиз, қадриятларимиз, миллий тафаккур, одоб-ахлоқ мезонлари бу мактабларнинг ҳам дарсликлари ва ўқув-услубий қўлланмаларида миллий руҳ ва шаклда ёркин ифодасини топиши керак.

Афсуски, Бобурхон ва унинг синфдошлари учун мўлжалланган «Ўқиш китоби» мундарижаси (ва шакли) бу талаблардан анча узоқ.

Китобда энг улуғ миллий байрам – Мустақиллик куни ҳақида бирор лавҳа ҳам йўқлиги жуда ачинарли. Тузувчилар китобнинг 8-саҳифасида «Мустақиллик куни қачон нишонланади?» деган савол билан чекланишган, аммо бу қутлуғ сана ҳақида ўқувчиларга тушунча беришни лозим топишмаган. Натижада, «Ўқиш китоби» бўйича Биринчи сентябр улуғ байрам куни эмас, балки ўтмишда бўлганидек, ўқишнинг бошланиши куни, мактабнинг очилиши сифатида таърифланади, ота-оналар эса фарзандларининг «табассум ва гуллар билан мактаб сари» отланишларидангина қувонадилар. Аслида бундай эмас, азизларим! Худди шу куни бизнинг энг улуғ миллий байрамимиз: бутун мамлакатда улуғвор тантаналар ва умумхалқ шодиёналари ўтказилади, юрт озодлиги ва эл фаровонлиги йўлида курашган фидойилар ёдга олинади, эришилган Мустақиллик учун шукроналар айтилади, ўйин-кулги ва базму томошалар авжга чиқади... Сизлар ҳам, азизларим, шу куни мактабга бормай байрам қиласизлар, маза қилиб ўйнайсизлар.

Ачинарлиси шундаки, «Ўқиш китоби»нгизда бошқа миллий байрамларимиз ҳақида ҳам лом-мим дейилмайди. Шунинг учун ҳам сизларга бу ҳақда ўзим эслатиб қўя қолай, деган ниятим ҳам йўқ эмас.

Мустақиллик байрамидан кейин кўп ўтмай мураббий ва устозлар куни, декабр ойида эса яна бир катта байрам – Ўзбекистон Республикаси Конституцияси қабул қилинган кун нишонланади. Январ ойида эса Ватан ҳимоячилари куни... Шунақа, азизларим! Бу каби миллий байрамларимиздан сизлар, албатта, хабардор бўлишингиз, уларни ардоқлаб нишонлашингиз керак.

Ўзбекистон Давлат мадҳияси, Миллий Байроқ ва давлатимиз Ғерби, уларнинг мундарижа ва моҳияти хусусида синф раҳбарлари ва ота-онaларингиз, опа-акаларингиз сўзлаб беришар, деб ишонаман. Чунки булар тўғрисида ҳам китобингизда ҳеч нарса битилмаган.

«Ўқиш китоби»нинг мундарижаси юзасидан яна баъзи мулоҳазаларим бор. Унда А.С.Пушкин, Л.Толстой, Е.Пермяк, М.Пришвин каби рус ёзувчилари меросларидан иккинчи синф ўқувчиларига мос намуналар киритилган. Бу жуда маъқул! Менинг набирам ва сиз азизларим бу машҳур ижодкорлар асарларини ўқиб-уқсангиз қандай яхши! Аммо китобда Лутфий, Навоий, Бобур каби улуғ адибларнинг асарлари у ёқда турсин, ҳатто номлари ҳам зикр этилмагани кишини, албатта, ранжитади. «Ўқиш китоби» саҳифаларида сиз Ф.Тютчев, И.Бунин, А.Блок, С.Есенин, шунингдек, С.Михалков, С.Маршак асарлари билан танишасиз– бу ҳам менда эътироз туғдирмайди, аксинча, хуш келади. Фақат шулар қаторидан Авлоний, Чўлпон, Ойбек, Ҳамид Олимжон, Ғафур Ғулом шеър ва ҳикоялари ҳам ўрин олса мақсадга мувофиқ бўларди. Чиндан ҳам, В.Бианкининг ўн ёки Н.Сладков деган ёзувчининг ўн олти (!) кичик асари дарсликка киритилса-ю, айтайлик, Авлонийнинг худди сиз қатори ўқувчиларга мўлжалланган ҳикоя ва масалларидан, панд-ўгитларидан биронтасига ҳам жой топилмаслигини маъқуллаш қийин.

Агар номлари зикр этилган ижодкорларимизга ҳам «Ўқиш китоби»дан саҳифалар ажратилса, сиз азизларим, Россиянинг чексиз ўрмон ва кенг яйловлари, ҳайвонот дунёси ва наботот олами, қаҳратон қиши қаторида она ўлкамиз табиати манзаралари, чексиз бойликлари ва сой-ирмоқлари, гўзал қир-адирлари билан ҳам, жонбахш баҳори ва олтин кузи, гулзор-гулшанлари ва тўкин дастурхони билан, фидойи меҳнаткашлари билан ҳам янада чуқурроқ танишган бўлардингиз.

«Ўқиш китоби»да эртакларга ҳам тегишли ўрин ажратилгани маъқул иш. Аммо унинг саҳифаларида ҳинд эртаги ва бошқа халқлар эртаклар қаторида биронта ўзбек халқ эртагига ҳам жой топилганида яна-да яхши бўлар эди, деган хаёлга бордим.

Шунақа гаплар, азизларим! Тўғрисини айтсам, «Ўқиш китоби»нинг баъзи жойларига набирам Бобурхон у ёқда турсин, етмишдан ошган менинг ҳам тишим ўтмай қолди. Масалан, китобнинг 35-саҳифасида ўзбек халқ мақоли деб келтирилган: «За правду погубят, за ложь– приголубят» жумласининг аслида қандай жаранглашини, қанча уринмай, топа олмадим.

Бадиий санъатнинг рассомчилик туридан етти расмнинг «Ўқиш китоби»га илова этилгани, менимча, жуда яхши иш бўлган. Биз ўқиган дарсликларда бундай иловалар йўқ эди. Сиз А.К.Саврасов, И.И.Левитан, И.И.Шишкин ва И.С.Остроухов каби машҳур рус рассомларининг ижоди билан танишасиз, улар чизган ёркин расмлар воситасида гўзалликка ошно бўласиз... Аммо бу қисм бўйича ҳам Бобурхонга айтган гапларимни сизларга ҳам айтмоқчиман. 211-бетдаги биринчи расмга эътибор беринг: унда дарахтлар ортидан найза учи ҳавога чўзилган минора ва ёнида қуббали иморатни кўрасиз. Бу черков. 217-бетдаги расмда эса қалин қор ва от қўшилган чана чизилган. Булардан ҳайрон қолманг. Бу расмларда, қолган бошқа расмлардаги каби, Россия ҳаёти лавҳалари, Россия табиати, қишлоқлари, қиши, кузи... тасвирланган. Ўша машҳур рус рассомлари учун таниш ва қадрдон манзаралар. Уларни маза қилиб томоша қиларканмиз, мен набирамга неча юз йиллар илгари ижод этган Камолиддин Беҳзод ҳақида ҳам сўзлаб бердим, унинг мўйқалами билан яратилган ажойиб миниатюралар дунёнинг машҳур музей-расмхоналарини безаб турганини ҳикоя қилдим. Ўрол Тансиқбоевнинг она-Ватанимизнинг гўзал манзараларини, лолаларга тўла қир-адирларини, жонбахш баҳори ва олтин кузини анвойи бўёқларда тасвирловчи расмлари борлигини айтиб бердим. Келгусида бу расмларга ҳам дарсликлардан ўрин ажратилишига ишонч билдирдим.

Уй вазифасини бажариш, дарс тайёрлаш жараёнида набирам Бобурхонга айтганларимдан сизларни ҳам хабардор қилай деб шу хатни ёздим. Чунки сизлар ҳам менинг набирамсизлар, мен сизларни севаман, келажакда сиз азизлардан умидларим жуда катта.

Ушбу мактуб нусхасини Халқ таълими вазирлигига ҳам йўллашни лозим топдим. Боиси, «рус мактаблари»нинг бошқа синфлари учун ҳам ўқиш китоблари ва дарсликларини яратишда юқоридаги мулоҳазаларимиз муаллифларга асқотади, деб умид қиламиз.

Соғ бўлинглар, аъло ўқинглар, одобли бўлинглар деб, Бобурхоннинг бобоси

Абдурашид АБДУҒАФУРОВ.

Менинг фикрим

ЁШЛАР ТАРБИЯСИЗ ЭМАС!

Телевизордаги кўрсатувлардан бирида кекса бир отахон ҳозирги ёшларнинг тарбиясиз бўлиб бораётганидан нолиб гапирди. Буни эшитиб, тўғриси, ажабландим. Ўзим ёш бўлганим учунми, отахоннинг фикрига қўшилгим келмади. Тўғри, ёшлар орасида ҳаётга енгил-елпи қараётганлар ҳам бор, албатта. Бироқ шундайларни рўкач қилиб, ёшларнинг ҳаммасига баҳо бериб бўлмайди-ку!

Ёшликни умрнинг баҳори дейдилар. Бу давр ўйин-кулги, севги-муҳаббат даври. Лекин кўпчилик ёшлигида бу даврнинг қадрига етмайди. Ёши бир жойга бориб қолгачгина ортига боқиб, хўрсинади, қайтмас бўлиб кетган ёшлигига ачинади. Айни пайтда, ёшларнинг ўйин-кулгусини кўриб баъзан энсаси қотади. Билмайдиларки, ўзлари ҳам ёшликларида шундай бўлишган, дунёни фақат ўзлариники билиб, бошларига кўтаришган...

Хуллас, мен ёшларни тарбиясиз деганларига қўшила олмайман. Менимча, ёшларнинг аҳволини, муаммоларини ҳеч ким уларнинг ўзларичалик яхши билмайди. Ёшларнинг шўх-шодон бўлишлари, ҳар дақиқани қувонч билан ўтказишлари, аввало, табиат қонуни. Бу нарса юрагида тоза қон жўш уриб турган ҳар бир ёшга хос. Ким ёшлигида шўхлик қилмаган, катталардан дакки эшитмаган? Демак, ёшларнинг бироз қизиққон бўлишлари табиий.

Яна бир гап: ёшлар тарбиясининг бузилишига замонни ҳам рўкач қилишади баъзан. Аслида ҳар қандай даврда ҳам ёшларнинг руҳияти бир хил бўлади. Уларнинг хатти-ҳаракатини тушунмаганлар ёшларни тарбиясизга, ҳатто безорига чиқариб қўяди.

Ҳозирги кунда юртимиз фахрига айланиб улгурган спортчиларнинг ҳам, ўз билимлари билан ривожланган давлатларда таҳсил олаётган тенгдошларимизнинг ҳам бугунги ёшлар эканлигини унутмаслигимиз керак.

Дарҳақиқат, бугунги ёшларга катта ишонч билан қаралмоқда, улар учун барча шароитлар яратиб берилмоқда. Айни пайтда бизлар бу ишончни оқлай олаяпмизми? Иқтидори, билими билан жамиятда таҳсинга сазовор ёшлар жуда кўп. Катталарга ҳурмат-эҳтиром, одоб-ахлоқ борасида ҳам ёшлар намунали фазилатларини йўқотган эмас. Кўча-кўйда юрганимизда безори, бекорчи болалардан кўра, уқувли, одобли ёшларга кўзингиз кўп тушади. Ёшлар ўзидан каттага, албатта, салом беради, автобусларда, метрода жой бўшатади. Булар одатий ҳолдай кўриниши мумкин. Лекин шу нарсанинг ўзи ҳам йигит-қизларда қадриятларимизга ҳурмат ҳиссининг анча юқори эканлигини кўрсатмайдими?!

Бугунги ёшлар ҳақида бир томонлама фикр юритиш ўринлимикан? Ёшларимиз Ватанини, халқини севади. Уларнинг Ватан кутган ўғлон бўлиб етишишларига, ота-оналари юзини ҳеч қачон ерга қаратмаслигига ишонаман.

Беҳзод МАМАДИЕВ
Риштон

Аттанг!

ОРИНИ ЙЎҚОТГАН ЙИГИТ

Бекатда автобус кутиб тургандим. Чорраҳада бола кўтариб олган барваста бир кишининг тўхтаган машиналар олдига бораётганини кўриб, ҳайрон қолдим. Билсам, у киши светофорга тўхтаган машиналар ҳайдовчиларидан пул сўраётган экан.

Тўрт мучаси соғ эркак кишининг бу «қилиғи» мени ҳайрон қолдирди. Бу ҳам етмаганидек, одамлар ачинсин дея бола кўтариб олгани кишида ачиниш ўрнига нафрат уйғотади. Наҳотки, у қилаётган ишидан уялмаса, бунинг эркак учун ор эканлигини билмаса.

Унинг ҳаракатини бироз кузатиб турдим. Аксарият ҳайдовчилар унга ҳеч нарса беришмади. Чунки тоғни урса талқон қиладиган бу йигитнинг хатти-ҳаракати одамларда хайрихоҳлик уйғотмаслиги табиий эди.

Бундай ҳодисалар онса-сонда учраб турса ҳам, назаримда, эл кўзида хунук ҳолат сифатида қолади. Йигит киши номусли, орли бўлиши керак.

Аминжон ХАЛИЛОВ
Амиробод қишлоғи

Ҳаракатда баракат

ИШЛАСА БЎЛАР ЭКАН-КУ

Янгиердаги автокорхонада ишлар орқага кетиб, кўп манзилларга автобусларнинг қатнамай қўйгани киракашларнинг «ошиғини олчи» қилган эди. Эҳтиёт қисмлар, маблағ етишмаслиги туфайли кўплаб автобуслар тўхтаб қолганди. Натижада, уларнинг бир қисми арзон-гаровга сотиб юборилган, бир қисми эса ижарага берилди. Уларнинг ўрнини хусусий таксилар эгаллаган эди.

Яқинда Янгиерда бўлдим. Автобекат автобусларга тўла. Қатнов тўхтаб қолган йўналишларга, шаҳар атрофидаги хўжаликларга яна мунтазам автобуслар йўлга қўйилибди.

—Автопаркка янги раҳбар келгач, ишлар юришиб кетди, — дейди ҳайдовчилардан бири. — Ижарага берилган автобуслар ҳаммаси қайтариб олинди, таъмирталаблари таъмирланди. Барча йўналишларга автобуслар мунтазам қатнай бошлагани боис одамлар таксига минмай қўйди.

Бу ҳолни кўриб, ишласа бўлар экан-ку, деган фикрга келдим. Ростдан ҳам, илгари автобуслар қатнамай қўйгани учун кўпчилик хусусий таксилар хизматидан фойдаланишга мажбур бўлар, оқибатда анча пул киракашларнинг чўнтагига тушарди. Энди эса бу пуллар автохўжаликни тиклашга сарф этиляпти. Бундан ташқари, автобусларда йўл ҳақи таксиларга қараганда анча арзон. Хуллас, Янгиерда автобуслар хизмати яхшиланганидан барча хурсанд.

Асқар БЕКНАЗАРОВ
Меҳнатобод

Истак

БОҒЛАРИМИЗ ҚЎШИҚҚА ТЎЛСА...

Боғларимизга қадам ранжида қилганимизда кўзимиз қувнаб, кўнгилларимиз яйрайди. Тоза ҳаво, сахий қуёш тафти вужудимизга ҳарорат, куч-қувват, руҳимизга кўтаринкилик ҳадя этаётгандек бўлади.

Боғ кезиб юрганимда, ҳофиз бўлганим учунми, бу масрурликдан куйлагим ёки ёқимли мусиқа эшитгим келади. Беихтиёр, кўркам боғларимизга нимадир етишмаётгандек туюлади. Қани эди, миллий мусиқа ва қўшиқларимиз шу боғ бўйлаб янграб турса, қандай соз бўларди. Айниқса, боғга ташриф буюрган биз кексалар учун катта савоб иш бўларди-да.

Ўзбекистон Миллий боғида ўнта ҳофизни тўплаб, ансамбл тузилса, ҳофизларимиз ижро этган куй-қўшиқлар дам олувчилар кўнглини шод этарди, ёшларимизнинг ҳам қалбида миллий мусиқаларимизга муҳаббат уйғонарди. Боғларимизга олимлар ва шоирларимизни таклиф этсак, улар донишманд ва маърифатпарвар алломаларимизнинг ҳаёти ва ижоди ҳақида гапириб берсалар, нур устига нур бўларди.

«Бухоро ироғи», «Хоразм сувораси», «Тошкент ушшоғи», «Самарқанд ушшоғи», «Фарғона тонг отгунча», «Наманган яллалари» ҳофизларимиз ижросида боғларимизда янграб турса, дейман.

Беихтиёр ёшлигим, Шайхонтоҳур туманидаги Маданият уйи қошида ташкил этилган «Баёт» ансамблига раҳбарлик қилган йилларим, Ўзбекистоннинг барча боғларида ўз қўшиқларимизни ижро этганларимиз ва ўлмас мусиқий хазинамиз билан бутун дунёни кезиб чиққан даврларим ёдимга тушади.

Ҳаётимиз гўзаллашиб, Ватанимиз обод бўлиб бораётган шу кунларда ҳам Миллий боғимизга ҳақиқий санъат жонкуярларини таклиф этиб, улар ижросидаги дилрабо қўшиқларимизни халқимизга ҳадя этсак, авлодлар олдида юзимиз ёруғ бўларди, деб ўйлайман.

Ҳотам ҚОСИМОВ, ҳофиз
Шайхонтоҳур тумани.

Китобхонлик

МАЪНАВИЙ БАРКАМОЛЛИК ПОЙДЕВОРИ

Инсон табиати мураккаб бўлганидек, унинг маънавий талаб ҳамда эҳтиёжлари ҳам ранг-барангдир. Кимдир рангтасвирга қизиқади, кимдир бадиий асар мутолаасини ҳаётининг мазмуни деб ҳисоблайди. Бошқа биров спортни жон-дилидан севади. Айни пайтда барчанинг бирдек эътиборини жалб қилиш имкониятдан ташқари ҳодиса. Тасаввур қилинг, орамизда ҳатто миллионларнинг севимли ўйини – футболни эшитгандаёқ энсаси қотадиганлар ҳам истаганча топилади.

Иккинчи томондан, XX аср инсоният тафаккурига кашфиётлар асри сифатида муҳрланди, жуда кўп ихтиролар яратилди. Охир-оқибатда одамзодни ҳар қандай мўъжиза ҳам тўлқинлантирмай қўйди. Бу ҳол санъатнинг, шу жумладан, бадиий адабиётнинг вазифаларини ҳам хийла мураккаблаштириб қўйди.

Фан-техника тараққиёти инсон руҳиятига таъсир ўтказадиган эстетик омилларнинг кўпайишига шароит туғдирди. Бундай воситаларнинг ниҳоятда кенг имкониятларга эгалиги ва турфа хиллилиги китобхонлар сонининг камайишига олиб келди. Буни, бир тарафдан, ижобий хусусият сифатида баҳолаш мумкин. Чунки энди китобхон савияси юксалади, сараланади. Аслида, оммавий китобхонлик, назаримизда, оммавий адабиёт сингари самараси кам ҳодиса. Қолаверса, жаҳон афкор оммасини ташвишлантираётган иқтисодий муаммолар бизни ҳам четлаб ўтгани йўқ. Бунинг натижаси ўлароқ, иқтисодни яхшилаш асосий ўринга кўтарилди.

Дарҳақиқат, газетанинг «Китоб – тафаккурнинг толмас қанотлари» саҳифаси муаллифлари («Ўзбекистон адабиёти ва санъати», 2002 йил, 12 апрел сони) бот-бот таъкидлашган эътирозларда ҳам жон бор. Чиндан ҳам «ёш авлоднинг китобга меҳри сусайганлиги»да биз — ўқитувчиларнинг ҳам «ҳисса»миз бор. Китобга, бадиий адабиётга ўқувчиларда, талабаларда иштиёқ уйғотадиган муаллимнинг китобхонлик савияси юқори, мушоҳада тарзи кўламли ва теран бўлиши лозим.

Шу ўринда, саҳифа муаллифларининг яхши китоблар ўқиш юзасидан билдиришган мулоҳазаларига бир эътирозимиз бор.

Ҳар қандай китоб китобхонга оқ-қорани, яхши-ёмонни ажратиш ҳуқуқини беради. У муайян даражада китобхоннинг фикрлаш тарзига таъсир ўтказади. Шундай экан, бадиий жиҳатдан номукаммал деб ҳисобланаётган саргузашт жанридаги айрим асарларнинг кенг китобхонлар оммаси томонидан ўқилаётганини қандай изоҳлаш мумкин? Бу борада шу нарса аниққи, ўша бадиий савияси ҳаминқадар асарларда кўпчиликни қизиқтирадиган воқеа-ҳодисалар жой олган бўлади. Айни шу ҳолат истеъдодли ижодкорлар олдига бугунги китобхоннинг маънавий эҳтиёжларини, қизиқиш доирасини ҳам инобатга олиш талабини қўяди.

Юртимизни китобхон ўлкага айлантириш учун бадиий адабиётнинг бошқа эстетик омиллар билан рақобатидаги имкониятларини ошириш, унинг таъсирини кучайтириш лозим, назаримда. Бунинг учун, бадиий таржима соҳасини ҳам фаоллаштириш лозим.

Зотан, китоб инсоннинг ақлий камолоти ва маънавий юксалишига пойдевор қўяди. Бу пойдевор назарий билим ва амалий кўникмаларни ривожлантиради, иқтидорни, қобилият, малакаларни юзага чиқаришга яқиндан ёрдам беради.

Илҳом ҚУРБОНБОЕВ, академик лицей ўқитувчиси
Тошкент

Таҳририятимиз кўпминг сонли мухлисларини «Газетхон мушоҳадаси» саҳифасида долзарб фикр-мулоҳазалари билан иштирок этишга чорлайди.

Азиз муштарий, ўзингизни қизиқтирган, ўйлантирган муаммолар, маънавиятимиз, адабиёт ва санъатимизга оид кузатишларингиз ҳақида бизга ёзинг. Газетанинг яқин ойларидаги сонларидан бирида мазкур саҳифани адабиёт ўқитувчилари мактубларига бағишламоқчимиз. Қадрли муаллимлар, ўқувчиларингизнинг китоб ўқишга рағбати қандай? Мактабда адабиётни ўқитиш билан боғлиқ қандай муаммолар бор? Кўнглингиздаги тилак, таклиф ва истаклар ҳақида бизга ёзинг.

«Газетхон мушоҳадаси» саҳифаси сизга сўз беради.

БОЙСУН – ОЧИҚ МУЗЕЙ

Тадқиқот, ахборот

Ҳар бир тараққий этган халқнинг ўз она тили, урф-одатлари, адабиёти, осори атиқалари, анъанавий моддий ва маънавий бойликлари бўлади. Шу каби бойликларимизни ўзида сақлаб келаётган ўлкалардан бири юртимизнинг жанубида жойлашган сўлим гўша – Бойсунтоғ этакларидир. Бунда қадим даврлардан бошлаб яшаган илк одам – неандерталлар манзили топилган, фотиҳ Искандарга йўл бермаган Дарбанд, яъни «темир дарвоза», сирли Мачай ғори узоқ аждодларимиз тарихига гувоҳ бўлиб турибди.

Бойсун Сурхон воҳасидаги энг қадимги аҳоли манзилларидан биридир. Археолог олимларимизнинг маълумот беришларича, Бойсунда милоддан аввалги тахминан V мингйиллик охирида аҳоли яшаганлиги маълум. Милоддан аввалги I асрда эса Бойсун ўрнида мустаҳкам қалъа-шаҳар мавжуд бўлган. Милодий XI – XIII аср бошларида Бойсун ўрнида Чағониён шаҳарларидан бири – Бойсанд жойлашган. Қадимги Буюк Ипак йўли ҳам айнан Бойсун орқали ўтган. «Ҳудуд ул-олам»да «Босанд кўпсонли ва жанговар аҳоли яшайдиган жойдир», дейилади.

Археологик манбаларга кўра, Босанд Илк ўрта асрлардан мўғуллар истилосига қадар гуллаб-яшнаган. Мўғуллар томонидан вайрон қилинган шаҳар кейинчалик қайта тикланган.

«Бойсун» атамаси қадим туркийча бўлиб, «улуғ тоғ» ёхуд «катта тоғ» маъносини билдирган. Бойсун ўзининг Ўрта асрлар ёки Мусулмон даври маданиятида тутган ўрни билан ҳам алоҳида ажралиб туради. Бу ерда мазкур даврларда катта-катта карвонсаройлар қурилганлиги ва у савдо йўлларининг маркази бўлганлиги кўпгина ёзма манбаларда зикр этилган. Бойсун марказидаги Болоқўрғон ва Туманқўрғон каби тарихий обидалар Кушонлар давридан XX аср бошларигача мавжуд бўлган. Лекин, афсуски, XX асрнинг биринчи чорагида «диний марказ» сифатида бузиб ташланган.

Бойсунни этнографлар халқимизнинг ўзига хос миллий хусусиятларини намоён этган табиат қўйнидаги очиқ этнографик музей сифатида эътироф этадилар. Чунки мазкур ҳудудда яшаётган халқларнинг ижтимоий-маънавий турмуш тарзига ҳам, хўжалик фаолиятига ҳам эътибор берсак, ўзига хос миллийликни фарқлаб оламиз.

Ушбу ўлка серсув булоқлар, тоғ дарёлари, кенг қиру адирлар ва ноёб ўсимлигу ҳайвонот дунёсига эга эканлиги учун ҳам унда қадимий даврлардан кишилар қулай манзилгоҳ сифатида қўним топган. Шу тариқа катта-катта қишлоқлар вужудга келган. Бунда деҳқончилик, ҳунармандчилик ва чорвачилик соҳалари баравар ривожланган. Савдо-сотиқнинг тараққий этиши кўплаб этник гуруҳларнинг турли тарихий даврларда бу ерга кўчиб келиб, ўтроқлашиб, бундаги аҳоли билан аралашиб кетишига сабаб бўлган. Шу йўсинда ўзига хос хўжалик-маданий муҳит шаклланган.

Этнографик маълумотларнинг гувоҳлик беришича, Бойсун ва унинг атрофидаги қишлоқлар этник таркибига кўра хилма-хилдир. Сариосиё, Авлод, Пасурхи, Бибиширин, Кўчкак, Работ, Кофирун каби қишлоқларда ўзбек халқи таркибидаги турк, қўнғирот, қатағон, хўжа каби этник гуруҳлар ва тожиклар узоқ давр мобайнида биргаликда яшаб келади. Шу сабабли ҳам уларнинг тили, урф-одатлари, тўй ва мотам маросимлари, шунингдек, кийим-кечаклари, хўжалик хусусиятлари ва ҳатто халқ оғзаки ижодида ҳам муштаракликни кузатишимиз мумкин. Демак, бу ерда турли этник гуруҳлар, турли маданият, ранг-баранг шева ва тиллар қоришиб «Бойсун-қўнғирот эли» вужудга келган ва ўзига хос маданият яратилган, десак хато қилмаймиз.

Этнографик кузатишлардан маълум бўладики, халқ ҳамиша ўзининг турмуш тарзи, руҳияти, миллийлигидан келиб чиқиб оғзаки ижод намуналарини яратади. Халқ оғзаки ижодида «Дўрси-дўрси» қўшиғи шинни тайёрловчи халқнинг иш услуби ҳақида маълумотлар беради. Масалан, Бойсунда хўжалар «тоифи» навли узумдан шинни тайёрлаш бўйича устаси фаранг бўлганлар ва иш жараёнида қуйидаги қўшиқни хиргойи қилганлар:

«Дўрси-дўрси» деган билан
Узум шинни бўлмайди.
«Шинни-шинни» деган билан
Оғиз чучук бўлмайди.
Дўрси қилиб ажратайлик
Узумнинг шарбатини,
Париларга менгзатайлик
Шу қизнинг келбатини.

Шу каби халқимизнинг қадимий меҳнат маросимларидан бири «Шохмойлар» қўшиғидир. Халқ далада йиғилиб, попуклар билан безатилиб, қўшга қўшилган ҳўкизларни олиб чиққан. Ўтган йилнинг буғдой унидан пиширилган нонни синдириб, одамларга улашганлар. Шу юртнинг покиза ва бокира қизларидан иккитаси икки косада ёғ тутган, юртнинг оқсоқоли қўлларини мойга ботириб, ҳўкизларнинг шохини мойлаган. Сўнгра энг кекса киши оқ фотиҳа бериб, биринчи эгатни тортишга рухсат берган.

Қўшга илдам юрмасанг,
Уччангга туртиб қўяман.
Яхши юрсанг, шохингга
Мойлар суртиб қўяман.
Қўшни торттин, жонивор,
Тумор тақай шохингга.
Саратонда ишлагин,
Сомон қолар ҳақингга.

Халқимиз орасида баҳор келиши билан боғлиқ бўлган қўшиқлардан бири «Турна келди» қўшиғидир. Турна кўчиши даври баҳор фаслидан нишона деб тушунилган, осмонда турналар кўринган биринчи кунда «Турна келди» маросими ўтказилган. Одатда бу маросимда кўпроқ болалар қатнашганлар.

Турна ўзи қурумли,
Усти қора, бўйни оқ.
Турна учса баландлаб,
Йил келади қурумсуқ.

Турна – тилла тарози,
Обу ҳавога қози.
Турна қолса юртингга,
Салқин келади ёзи.

Ушбу қўшиқларда фақат шўх-шодон кайфият эмас, балки халқ донишмандлиги, халқона қарашлар ҳам ифода топганлигини кўриш мумкин.

Шу каби табиат, деҳқончилик билан боғлиқ қўшиқлардан бири Наврўз байрамига аталган қўшиқдир:

Ҳой деҳқон бобо, далангга берсин барака,
Ҳой чўпон бобо, қўрангга берсин барака,
Ҳой боғбон бобо, ниҳолга берсин барака,
Бойчечак чиқибди, бугун Наврўз экан.

Ҳақиқатан ҳам, Бойсун қадимдан ўзининг бой оғзаки ижод намуналари ва моддий маданияти билан машҳур бўлган. Ўзбек фолклорининг барча жанрларида халқимизнинг маиший турмуши ва бой маданияти, унинг одамгарчилиги, эзгу ниятлари, озодлик, ватанпарварлик ғоялари, эзгулик билан ёвузлик орасидаги муросасиз кураш, инсонпарварлик ва душманга чексиз нафрат каби фазилатлар куйланади.

Бойсун ҳунармандчиликнинг кўпгина турлари билан ҳам машҳур. XIV – XIX асрларда айниқса шойи матолар тўқиш, кулолчилик, шишасозлик, заргарлик, темирдан буюмлар тайёрлаш кенг ривожланган. Бойсун XVII асрдан бошлаб Бухоро амирлиги марказларидан бирига айланиб, беклик сифатида танилди.

Бойсунда бугунги кунда халқимизнинг фолклор намуналарини тарғиб-ташвиқ қилаётган «Шалола», «Ширу шакар» фолклор-этнографик ансамблари фаолият кўрсатмоқда. 2001 йил 18 майда ЮНЕСКО томонидан Бойсуннинг «Умумжаҳон маънавий ёдгорликлари дурдонаси» деб эътироф этилиши халқимизнинг жаҳон маданияти хазинасига қўшган улкан ҳиссасининг яна бир далолати бўлди.

А.АШИРОВ, А.ҚАЮМОВ,
ЎзРФА Тарих институтининг илмий ходимлари

ШАХМАТ ҚИРОЛИНИНГ МУХТОР ВАКИЛИ

Ҳа, Мамажон Муҳиддиновни ҳеч муболағасиз шахмат қиролининг Ўзбекистондаги фавқулодда ва мухтор вакили эди, десак хато қилмаймиз. Ҳар ҳолда, республикамизда кейинги эллик йил давомида шахмат ҳаётидаги бирон йирик ҳодиса Мамажон Муҳиддиновнинг иштирокисиз ёхуд унинг назаридан ташқарида содир бўлгани йўқ. Унинг ўзи жуда зўр, бақувват ўйинчи эди. Урушдан кейинги йилларда тўсатдан шахмат осмонидаги ёрқин юлдуздай пайдо бўлди, йирик-йирик турнирларда ўйнаб, биринчи ўринларни олди, бир неча марта Ўзбекистон чемпиони бўлди. Унинг ўйинлари пухталиги билан ажралиб турарди, ҳар бир партияда у забт қилиб бўлмайдиган қалъага ўхшаш мустаҳкам иморат қурар, душманнинг хатти-ҳаракатини анча аввалдан сезиб, зийраклик билан ҳимоя чораларини кўриб қўяр, ҳужумга киришган чоғларида эса унинг шахмат қиличи ҳазрат Алининг зулфиқоридек ўттиз газга чўзиларди. Кутилмаган комбинацияларга, пухта ўйланган кўмма ўйинларига ҳар қандай рақиб ҳам дош беролмасди. Хуллас, Наманганнинг тупроғида туғилган, унинг ҳавосидан нафас олиб улғайган ёшгина йигит ўша йилларда ўз маҳорати билан республикадаги ҳаммани ўзига ром қилган эди. Биз шундай ўзига хос, ёрқин, ўткир шахматчимиз етишиб чиққанидан фахрланар, у иштирок этган турнирларда соатлаб қадалиб ўтириб, унинг ўйинларини томоша қилар, маҳоратидан завқланар эдик. Ва унинг Ўзбекистоннинг биринчи гроссмейстери бўлишини жуда-жуда хоҳлар эдик, негаки, у нафақат Ўзбекистондаги мусобақаларда, балки собиқ иттифоқ мусобақаларида жумладан, колхозчи шахматчилар мусобақасида ҳам ютиб чиқиб, чемпион бўлганди. Бироқ гроссмейстер бўлишдан олдин, мастер —спорт устаси бўлмоқ керак эди. Ўша кезларда Ўзбекистонда бақувват ўйинчилар кўп эди-ю, лекин биронта ҳам мастер йўқ эди. Негаки, Шахмат федерацияси мастерлик унвонини олишни жуда қийинлаштириб қўйган эди. Бунинг учун талабгор одам биронта мастер билан яккама—якка мусобақага киришиб, уни енгмоғи шарт эди. Бизнинг Муҳиддиновимиз ҳеч шубҳасиз ана шу юксак унвонга муносиб эди. Шахмат федерацияси жойлардаги талабларни инобатга олишга мажбур бўлди ва Муҳиддинов билан мусобақалашгани Тошкентга Тигран Петросянни юборди. Бу ўрта бўй, қорасоч, қирра бурун арман йигити ўша кезларда ўзининг ўйини билан бутун дунёда довруғ таратган, не-не машҳур шахматчиларни доғда қолдирган одам эди. У аслида мастер эмас, беш минути кам гроссмейстер эди – чиндан ҳам орадан кўп ўтмай, у гроссмейстер бўлди, гроссмейстер бўлганда ҳам оддийси эмас, жаҳон чемпиони бўлди. Билмадим, собиқ иттифоқ марказидагилар уни бу ерга йўллаганда нимани ўйладилар экан – ҳар ҳолда, Ўзбекистондан мастер чиқишига ғашлари келганми?.. Мамажон Муҳиддинов сира тап тортмай Петросян билан жангга киришди. Биз – унинг ишқибозлари дамимизни ютиб, «жанг» нима билан тугашини кута бошладик. Йўқ, бўлмади. Петросян бизнинг шахматчимизни аяб ўтирмади. Бироқ Муҳиддинов осонликча «жон берадиган» шахматчилардан эмас эди. Унинг учун бу мағлубият катта сабоқ бўлди, у яна ўз устида ишлади, ўз ўйинининг кемтик жойларини бутлашга киришди, яна мастерликка даъвогар бўлди. Бу гал Тошкентга Соловьев деган мастер келди – бугун, эҳтимол, уни кам одам танир, лекин ўша йилларда у Москва шаҳрининг чемпиони эди. Москва чемпиони эса ҳар ҳолда осон қўлга киритиладиган унвон эмас. Хуллас, бу гал Мамажон Муҳиддинов мусобақада уни енгиб чиқди ва Ўзбекистонда биринчи бўлиб, спорт устаси деган унвонни қўлга киритди...

Спорт олами, шу жумладан, шахмат дунёси ҳам шунақа бир дунёки, унда ҳамиша кескин рақобат ва аёвсиз кураш давом этади, ёшинг бир жойга бориб, маҳоратинг авж нуқтадан ўтгандан кейин эгаллаб турган ўринларингни янги келаётган авлодга бўшатиб бериш керак бўлади. Мамажон ака шундай қилди, лекин бу билан у ўзбек шахматчиларининг етакчиси, сарвари, деган нуфузидан айрилиб қолгани йўқ. У энди шахмат бобида мураббий ва ташкилотчи бўлиб фаолият кўрсата бошлади. Мамажон ака баъзи бир «вундеркинд»ларга ўхшаб, фақат бўйи осмонга ўсиб кетаверган шахматчи эмас эди. У олий маълумотли, ўз мутахассислигидан ташқари бошқа соҳалардан ҳам хабардор, айниқса, ўз халқининг тарихини яхши биладиган ва яхши кўрадиган инсон эди. У Ўзбекистонда шахмат тарихига бағишланган илмий иш бошлади, кўпгина археологик материалларга, қўлёзма манбаларга таяниб, Ўзбекистонда шахмат кўп асрлик тарихга эга эканини, бу ерда ҳам шахмат ўйини Ҳиндистондаги каби қадимдан тарқаганлигини исбот қилиб берди ва бу иш учун тарих фанлари номзоди деган илмий унвон олди. Сўнгра Мамажон ака кўнглидаги энг ардоқли орзусини рўёбга чиқариш устида иш бошлади. У тарихда машҳур ўйинчиларга, том маънодаги шахмат усталарига эга бўлган Ўзбекистонда бугунги кунда мастерлар ва гроссмейстерлар йўқлигидан изтироб чекар, бу соҳада ҳам дадил қадам қўйиб, истеъдодли шахматчиларни тарбиялаш, уларнинг ўсишига зарур шароит яратиб бериш керак, деб ҳисобларди. Энг муҳими, у шундай деб ҳисоблаб қўя қолмади. Балки ўзи астойдил енг шимариб, амалий ишга ҳам киришди. Бу иш тезда самара берди – Ўзбекистонда мастерлар кўпайиб қолди ва ҳатто гроссмейстер ҳам пайдо бўлди. Биринчи ўзбек гроссмейстери Георгий Аъзамовнинг етишиб чиқиши Муҳиддинов учун чинакам байрам бўлди. Мамажон ака бу истеъдодли йигит билан фахрланар, унинг отаси ва акалари билан дўстона алоқасини канда қилмас, Жоранинг ўсишига, ўз устида ишлашига алоҳида эътибор билан қарарди. Жора ҳам эртакдаги паҳлавонлардек, соат сари кучга тўлиб борар, йирик-йирик мусобақаларда ғолиб чиқиб, олий шахмат тахти учун ҳам кураш бошлашга чоғлана бошлаган эди. Аммо унинг умри қисқа экан – фожеали ўлим уни бу олий тилакларга етишига йўл қўймади. Мамажон ака энг севимли шогирдидан ажраб қолганига қаттиқ қайғурди, лекин умидсизликка тушмади. У бу соҳадаги ишини – ёш истеъдодларни излаш ва тарбиялаш ишини давом эттирди. Бу масалада Мамажон ака чигални ҳал қилиб берадиган бирдан-бир тўғри калитни топди – республикада шахмат ҳаракатини жонлантиришнинг йўли, мастерлар ва гроссмейстерларни кўпайтиришнинг бирдан-бир воситаси шахматни одамлар ўртасида ва биринчи навбатда ёшлар ўртасида имкон қадар кенгроқ оммалаштиришдир. Имкони бўлса, бутун халқ шахматни билсин ва ўйнасин. Шундай замондагина ёш истеъдодлар ўсиб чиқади. Шахматни кенг ёйишнинг яна бир йўли эса уни атрофлича тарғиб қилишдир. Аслини олганда, бу ишни катта-катта ташкилотлар, йирик жамоалар амалга оширмоғи керак. Аммо Мамажон ака буни кутиб ўтирмади, балки енг шимариб ишга киришди. У шахмат масалаларига бағишланган китоблар ёза бошлади. Шахмат китобларининг, дарсликлар ва қўлланмаларнинг аҳамиятини, зарурлигини айтиб ўтиришга ҳожат бўлмаса керак. Фақат таққослаш учун бир фактни келтираман. 30-йилларда ўзбек тилида шахматдан фақат иккита китоб бўларди – буларнинг бири жаҳон чемпиони Эйвенинг «Шахмат лекциялари», иккинчи эса Переводников деган одамнинг қўлланмаси. Шу иккита китобнинг ўзиёқ ўша пайтда анча ёшларга ёрдам берган. Ҳар ҳолда, мен умримда биринчи марта Андерсон, Морфи каби афсонавий шахматчилар тўғрисида Эйве китобидан ўқиб, шахмат мўъжизалари ҳақида илк тасаввурга эга бўлганман. Мамажон ака эса бир ўзи нисбатан қисқа муддат ичида ўттиздан ортиқ йирик-йирик шахмат китобларини яратди. Шуниси қизиқки, бу китоблар катта тиражларда босилганига қарамай, дўконларда бирортаси ҳам туриб қолгани йўқ – ҳаммаси одамларнинг қўлига етиб борган. Мамажон ака бу билан ҳам чекланган йўқ. У Ўзбекистонда чиқадиган ҳамма газета ва журналларни шахматга оид материал билан таъминлаб турарди. Бу мақолачалар ва ахборотларга шу қадар ўрганиб қолган эдикки, бирор газетада бирор ҳафта Мамажон аканинг имзоси кўринмай қолса, бир нарсамизни йўқотган одамдай хумори тутиб турарди. Билмадим, бирор азамат бу материалларнинг сонини ҳисоблаб чиққанмикан? Ҳар ҳолда, улар мингта бўлса керак, балки ўн мингтадир. Ҳар ҳолда, бир одамнинг қўлидан келадиган иш эмас бу! Фақат фидойи одамгина, бори-йўқ жаҳонини шахматга бағишлаган ва шу йўл билан халқига хизмат қилишга бел боғлаган одамгина шундай ишни қилиши мумкин. Мамажон аканинг китоблари ҳам, оммавий ахборот воситаларидаги фаолияти ҳам, ташкилий ишлари ҳам жуда катта самара берди – бугун ўзбек шахматчиларининг сафи кенгайди, уларнинг ичида нафақат спорт усталари, балки ўнлаб истеъдодли гроссмейстерлар бор. Бир марта ўзбек шахматчилари Жаҳон олимпиадасида иккинчи ўринни олишди, айрим гроссмейстерларимиз ҳам халқаро турнирларда муваффақиятли қатнашмоқда. Шуларнинг ҳаммасида Мамажон Муҳиддиновнинг муносиб ҳиссаси бор. Бу одам ҳаётлигидаёқ китоблари билан ўзига ҳайкал ўрнатган эди, чунки ҳеч ким шахматни тарғиб қилишда Мамажон акадай изчиллик билан ҳаракат қилмаган, у кишидай фидойилик билан кўп иш қилмаган.

Мамажон ака нафақат шахматчи, балки жуда ажойиб инсон эди. У жуда камтар, камсуқум, андишали, дўстликнинг кадрига етадиган, субутли ва лафзли одам эди.

Биз Мамажон ака билан кўпдан таниш эдик, учрашганда қуюқ салом-алик қилишар эдик-у, яқиндан мулоқотда бўлмаган эдик. Бир неча йил аввал Мамажон ака уйга қўнғироқ қилиб қолди, «Озоджон, бир кўришсак, маслаҳатли гап бор эди» деб қолдилар. Мен уйга таклиф қилдим. Келдилар. Дастурхон устида маслаҳатли гап айтилди:

— Хабарингиз бор, бир неча йилдан бери китоблар ёзиб келяпман. Ёзувчилар уюшмасига кираман десам бўлармикин?

Мен бироз ўйланиб жавоб бердим—ахир шахматнинг бир учи спорт, бир учи фан бўлса, бир учи санъат-ку! Нега энди бундай одам Ёзувчилар уюшмасидан ташқарида бўлиши керак. Менинг гапимни эшитиб Мамажон ака хурсанд бўлди. Кейин ўртага шахмат тахтаси тушди. Агар адашмасам, тўрт партия ўйнадик ва ҳамма ўйинимиз дуранг билан тамом бўлди. Жуда хурсанд бўлиб кетдим, бошим осмонга етди. Ўзим ҳам билмай юрган эканман, чакана ўйинчи эмас эканман. Кимсан Мамажон аканинг ўзи билан тўрт марта дуранг қилдим-а! Тўғрироғи, Мамажон ака зўрға дуранг қилди. Кайфиятим шу қадар чоғ, руҳим шу қадар кўтаринки эдики, шу тобда Эркин Воҳидовлардан йигирматаси рўпара келса, ҳаммасини қатор ўтқазиб қўйиб, сеанс берардим... Ҳой, жиндай оғирроқ бўл, дейдиган одам йўқ.

Кейин билсам, буларнинг ҳаммаси бекор экан. Мамажон ака биринчи марта меҳмон бўлиб келган хонадоннинг эгасини ранжитишдан хижолат бўлган экан. Бизнинг бир неча йилдан бери давом этиб келаётган шахмат даврамиз бор. Унда Акром Тошхўжаев, Маҳмуд Юнусов, Улуғбек Элбеков, Сайфиддин ака каби мастерлар бор. Қолганлар ҳам ҳар бири рақибининг титиғини чиқариб юборишга қодир шербаччаларга ўхшайди. Бу даврамизга Мамажон ака ҳам аъзо эди. Лекин у киши «конкурсдан ташқари» иштирок этарди, яъни у кишининг ўйинлари умумий ҳисобга киритилмасди. Нега десангиз, ҳар хил хасталиклар анча заифлаштириб қўйган, кўзлари ҳам шахмат доналарини яхши ажратолмай қолганига қарамай, Мамажон ака ҳаммамиздан зўр ўйнар, у киши билан дуранг ўйнашнинг ўзи ҳаммамиз учун ҳам қувончли иш эди. Мен шу йиллар давомида у киши билан йигирма мартача ўйнаган бўлсам, бу ўйинларнинг кўпини тантана билан ютқазганман. Уйимиздаги дуранглар қанақа эканини шунда билиб олганман.

Мамажон ака муборак 75 ёшини кўришга бир неча ой қолганда оламдан ўтди. Бугун у киши орамизда йўқ, лекин у киши ўтқазиб кетган ниҳоллар гуркираб ўсиб турибди. Мамажон ака юқорида айтганимиздек, бутун умри давомида шахмат орқали халқига, элу юртига хизмат қилиб келди, энди бизнинг навбатимиз—унинг руҳини шод қилмоқ учун бу фидойи инсонни ҳамиша қалбимизда ардоқлайлик.

Озод ШАРАФИДДИНОВ

Дунё – кенг...

«ОНГСИЗЛИКНИНГ ШОҲОНА ЙЎЛИ»

Инсон табиатан ғоятда сирли қилиб яратилган. Уни тадқиқ қилиш, унда мужассамлашган сиру синоатларни кашф этишга уринишлар бирор-бир замонда тўхтаб қолмаган.

«Одамнинг ҳақиқий табиати унинг ботинидадир», деб ёзган эди З.Фрейди. Бу олимнинг уқтиришича, одамнинг онг остидаги чин табиати маданий, ижтимоий «либослар» билан бекилган бўлади. Шу боисдан ҳам Фрейд уйқуни онгсизликка олиб борадиган шоҳона йўл, деб образли таърифлаган эди.

Уйқуни «кичкина ўлим» ҳам деб аташади. Бир қарашда биз уйқуни дам олиш, ҳордиқ чиқариб, куч тўплаш, деб тушунамиз. Аслида-чи? Уйқу маҳали юрагимиз фаолияти тўхтамайди, миямиз ҳужайралари бир зум бўлсин, ҳаракатдан қолмайди. Мушакларга дам бериш учунгина ухлаш шартми? Чўзилиб ҳам мушакларни дам олдирсак бўлади-ку!

Олимларнинг фикрича, уйқу, энг аввало, ташқи оламдан узилиш, ундан маълум муддат четлашиш учун зарур экан. Уйқуда миямиз кун бўйи қабул қилган информацияларни қайта ишларкан. Уйқу орқали биз онг остидаги фикр ва ғояларни юзага олиб чиқарканмиз.

Ижод кишилари учун уйқу ва туш айрича аҳамиятга эга. Тушда кўрилган образларни ишлатиб, ғоятда таъсирчан тасвирларга эришган Пруст, Кафка, Герман Гессе, Феллини ҳақида кўп ёзишган. Шу маънода уйқу ҳаётимизнинг ғоятда сирли қисми. Кейинча воқеликка айланадиган аксарият ҳодисаларга дастлаб уйқуда «асос солинади», дейишади олимлар. Тараққий этган мамлакатларда уйқушунослик яхши йўлга қўйилган. Масалан, Германияда юзтача ана шундай марказ ишлаб турган бўлса, АҚШда улар сони беш юзтача.

ЭШАГИДАН ТУШОВИ ҚИММАТ

Бирлашган Араб Амирликларининг Дубай амирлигидаги автоназоратчилар ўзларини маблағ билан таъминлашнинг ғаройиб усулини топишган. Бир йилдан бери улар автомобилларга рақам белгиларини сотишдан жуда яхши фойда олишмоқда.

Албатта, ҳар қандай рақам белгилари бу ерда қимматга сотилмайди. Қимматбаҳолари ашаддий автоҳаваскор бойваччаларга пулланади. Масалан, 001 ёки 222 рақам белгилари жуда юқори нархда.

Аслида бундай рақам белгиларини бизда ҳам сотиб олса бўлади, деб ёзади «Труд» газетаси мухбири В.Беляков, бироқ бундай эътиборли белгилардан тушган пул россиялик гаичиларнинг чўнтагида қолиб кетади. Дубайда эса бу даромад йўл хизмати полицияси ҳисобига ўтади. Дубайликлар ҳар ойда автомобил рақам белгиларини сотиш бўйича аукционлар ўтказишади. Харидорларнинг кўплиги боис рақам белгилари нархи ошгандан ошади. Биргина апрел ойида ўтказилган саккизта рақам белгисининг кимошди савдосидан 120 минг доллар даромад кўрилган. Энг қимматбаҳо рақам – 777 учун бир харидор йигирма бир минг доллар тўлаган!

Дубайдаги автомобиллар рақам белгиларида ҳарф йўқ, фақат рақам бор, холос. Бу кичкина амирликдаги 400 мингтача автомобиллар уч ва олтита рақам билан белгиланган. Боз устига, автомобил эгаси, машинаси эскирса, унинг рақам белгисини ўзида олиб қолиши мумкин. Айрим ҳолларда баъзи бир рақам белгилари нархи машина нархидан ҳам ошиб тушади.

СЕВГИНИНГ «КИМЁВИЙ ХОССАЛАРИ»

Севгининг сиру синоатлари билан олимлар яқиндан бери шуғулланиб келишига қарамай, муайян натижаларни қўлга киритишмоқда. Тадқиқотларда аён бўлишича, бу соҳир туйғу асосида кимёвий, биологик ва жисмоний жараёнлар ётаркан.

Ер юзида севги туйғуси бундан уч миллион йил олдин пайдо бўлган, дейишади олимлар. Ибтидоий одамларнинг бир-бирларига ташқи кўринишларига қараб баҳо бера бошлашгани бу туйғунинг ибтидоси бўлган экан.

Тадқиқотчилар тахминича, жуда қадим замонда «боқий муҳаббат» тўрт йилдан ошмаган. Ҳозирги замон маълумотларида қайд этилган ажралишлар ана шу тахминни далиллайди. Гап шундаки, турли хил ҳис-туйғуларнинг пайдо бўлиш жараёнида киши миясидан амфетаминлар ажралиб чиқаркан. Айни шулар ошиқу бекарорлик ҳолатини юзага келтиради. Бироқ организм доимий равишда амфетаминларга ўрганиб қолади ва тобора унга «талаби» ортади. Орадан икки-уч йил ўтгач, киши организми уларни керакли миқдорда ишлаб чиқара олмайди. Аксар ҳолларда бу ҳолат ошиқларнинг ажралиб кетишларига олиб келади. Бироқ севги туйғуси узоқ муддат ўз кучини сақлаб қолиши мумкин. Бу, олимлар фикрича, бошқа кимёвий компонентлар – тинчлантирувчи таъсирга эга, кимёвий таркибига кўра морфийга ўхшаш эндофинларга боғлиқ. Булар кишиларга босиқлик ва хавфсизлик туйғусини бағишлайди. Шу сабабдан ҳам, ҳаётда севикли кишисини йўқотиб қўйиш, айрим ҳолларда оғир, мушкул ҳолатларни юзага келтиради. Чунки бирор-бир «дори»га суяниб қолган организм шу «дори»дан маҳрум этилгач, яшаб қолиши қийин кечади. Хулоса шуки, севгишунос олимлар: севги – бу бус-бутунича кимё, дейишмоқда.

Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси ва Адабиёт жамғармаси ёзувчи Йўлдош Сулаймонга умр йўлдоши

ОРЗУХОН ая

вафоти муносабати билан чуқур таъзия изҳор қилади.

Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси ва Адабиёт жамғармаси уюшманинг Самарқанд вилоят бўлими масъул котиби, шоира Хосият Бобомуродовага онаси

ФОТИМА ая

вафоти муносабати билан чуқур ҳамдардлик изҳор этади.

"Саодат" журнали жамоаси шоира Хосият Бобомуродовага онаси

ФОТИМА ая

вафоти муносабати билан ҳамдардлик билдиради.

МУАССИСЛАР: ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ МАДАНИЯТ ИШЛАРИ ВАЗИРЛИГИ, ЎЗБЕКИСТОН ЁЗУВЧИЛАР УЮШМАСИ
* * *
НОШИР: «ШАРҚ» НАШРИЁТ-МАТБАА АКЦИЯДОРЛИК КОМПАНИЯСИ

O'zbekiston adabiyoti va san'ati

Манзилимиз: Тошкент — 700083, Матбуотчилар кўчаси, 32
Қабулхона — 133-52-91, котибият — 133-49-93; 136-56-56
Танқид ва адабиётшунослик бўлими: 136-56-50 Ижтимоий ҳаёт бўлими: 133-49-93
Санъат бўлими: 136-56-48 Наср ва назм бўлими: 136-56-50

Бош муҳаррир вазифасини бажарувчи
Мурод АБДУЛЛАЕВ

Редакцияга келган қўлёзмалар таҳлил этилмайди ва муаллифларга қайтарилмайди. Муаллифлар фикри таҳририят нуқтаи назаридан фарқланиши мумкин.
Навбатчи муҳаррир — Гулчеҳра УМАРОВА
Саҳифаловчи — Илҳом ЖУМАНОВ

«Шарқ» нашриёт-матбаа акциядорлик компанияси босмахонаси.
Манзили: Тошкент шаҳри, «Буюк Турон» кўчаси, 41-уй.
Босишга топшириш вақти—20.00. Босишга топширилди — 21.00.

Газета Ўзбекистон Республикаси Давлат матбуот қўмитасида 00024-рақам билан рўйхатга олинган. Буюртма Г- 470. Ҳажми – 3 босма табоқ. Нашр кўрсаткичи — 222. Ташкилотлар учун — 223. 1 2 3 4 5 6

ЖУМА КУНЛАРИ ЧИҚАДИ.
СОТУВДА НАРХИ ЭРКИН.

Тиражи—6365.